

ОЗЕЛЕЊАВАЊЕ ПОСЛОВАЊА

Анализа недостајућих вештина и потреба за обукама
организација за подршку пословању и малих и средњих
предузећа у Србији

Информације о документу:

Резултат активности:	А3 Анализа недостајућих вештина и потреба за обукама
Тип документа:	Студија/Анализа
Одговорни партнер:	Центар за развој Јабланичког и Пчињског округа Лесковац Србија
Ниво дисеминације:	Јавни

Историја документа:

Верзија	Датум	Опис /Коментари	Аутор(и)
v1.0	09.08.2024.г.	Нацрт	• Добраила Судимац Мратинковић
v 2.0	30.08.2024.г.	Финална верзија	• Горан Миленковић

Одрицање одговорности:

Финансирано средствима Европске уније. Изражена становишта представљају искључиво становишта аутора и не одражавају нужно ставове Европске уније или Фондације Темпус. Ни под којим условима се Европска унија ни давалац наменских бесповратних средстава не могу сматрати одговорнима за њихову садржину.

Садржај

Листа скраћеница.....	3
1. Увод.....	4
2. Методологија.....	6
3. Озелењавање пословања	11
4. Институционална процена.....	15
4.1 Организације за подршку пословању	18
4.2 Мала и средња предузећа и предузетници.....	20
5. Анализа потреба за обукама и вештинама за озелењавање пословања.....	24
5.1 Организације за подршку пословању	24
5.2 Мала и средња предузећа и предузетници.....	26
6. Закључак	29
6.1 Организације за подршку пословању	29
6.2 Микро, мала и средња предузећа, предузетници и занатлије.....	31
7. Литература	36
8. Прилози	37

Листа скраћеница

АОФИ	Агенција за осигурање и финансирање извоза
АРРА	Акредитована регионална развојна агенција
АПР	Агенција за привредне регистре
БДП	Бруто друштвени производ
БДВ	Бруто додата вредност
ЕУ	Европска унија
ИКТ	Информационо-комуникационе технологије
ИПА	Инструмент за претприступну помоћ
ЈЛС	Јединица локалне самоуправе
МСП	Мала и средња предузећа и предузетници и занатлије
НВО	Невладина организација
ОЦД	Организација цивилног друштва
ОПП	Организација за пословну подршку
РАС	Развојна агенција Србије
РДА	Регионална развојна агенција
РЗС	Републички завод за статистику Србије
ПКС	Привредна комора Србије
NUTS	Номенклатура статистичких територијалних јединица
OECD	Организација за економски развој и сарадњу

1. Увод

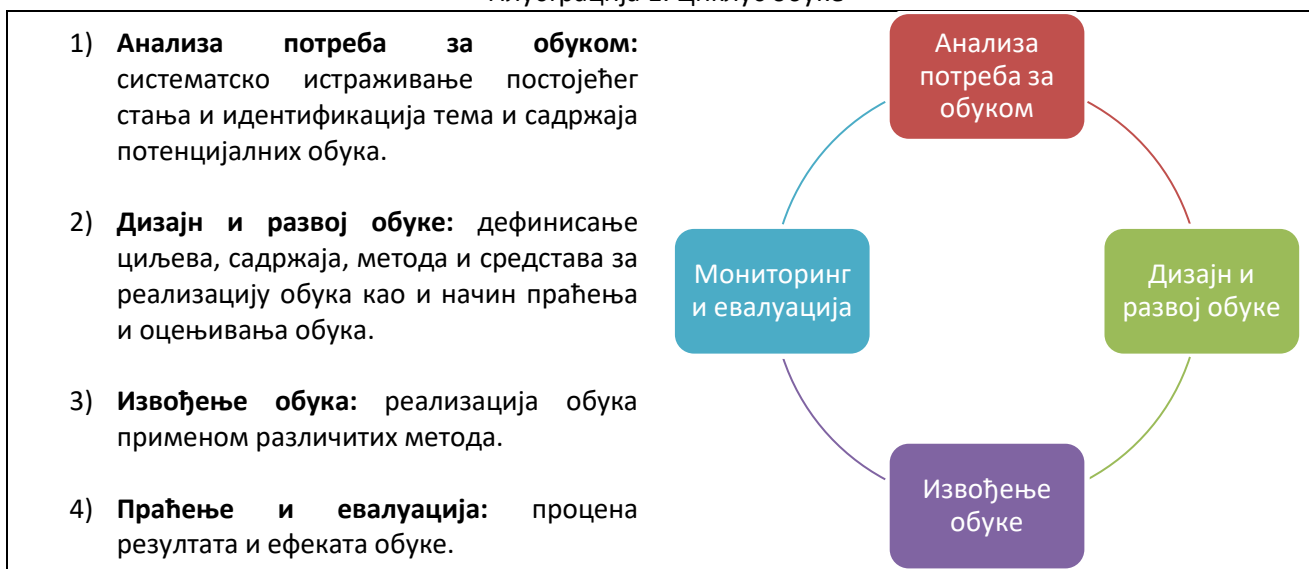
Микро, мала и средња предузећа и предузетници (у даљем тексту: МСП) играју кључну улогу у економијама широм света и најчешћи су облик привредних субјеката. МСП у Србији чине 99,85% привредних субјеката и обезбеђују око 2/3 укупне запослености. Иако је појединачни утицај малих предузећа на животну средину мали, њихов збирни утицај је изразит. МСП-а у свим секторима а поготову у сектору прерађивачке индустрије, грађевинарства, енергетике, управљању и третману отпада као и саобраћају одговорна су за значајан део светске потрошње ресурса, загађење ваздуха и вода и генерисање отпада. Због тога је потреба за трансформацијом ка зеленијој економији високо позиционирана тема широм света, посебно на Западном Балкану и Европској унији. Зелено пословање представља пословну пракса која тежи да смањи негативне утицаје на животну средину, локалну заједницу, друштво или економију уз задржавање профита. Зелена предузећа укључују принципе одрживости у своје пословне одлуке и настоје да уравнотеже профит са очувањем животне средине. Ова предузећа озелењавају своје производне процесе и/или испоручују еколошке прихватљиве производе и услуге. Већина предузећа има потенцијал за озелењавање пословања путем повећања ефикасности коришћења ресурса. Овакав приступ омогућује предузећима да направе значајне уштеде и да на крају побољшају своју конкурентност на тржиштима у земљи и иностранству. Многа предузећа у Србији и Северној Македонији су већ инвестирала у повећање енергетске ефикасности и коришћењу обновљивих извора енергије (нпр. постављање соларних панела). Недостатак капитала, недовољне зелене вештине и недостатак информације о зеленим подстицајима и зеленим јавним набавкама представљају значајне препреке на путу озелењавање пословања. За повећање ефикасности ресурса и остварење зелене транзиције у Србији и Северној Македонији неопходно је стицање зелених вештина али и презимена алата за озелењавање пословања (нпр. листе за само процену), сарадња и трансфер најбољих зелених пракси. У том процесу, организације за подршку пословању (ОПП) су важна карика за усмеравање МСП-а ка усвајању зелених пословних пракси. Оне треба да обезбеде потребне информације и испоручује обуке за озелењавања пословања МСП-а у Србији и Северној Македонији. Пројекат Зелени пут – Партнерство за зелено пословање у оквиру ЕРАЗМУС+ програма (у даљем тексту: Пројекат) настоји да подржи развој зелених вештина код малих и средњих предузећа и организација за подршку пословању из Србије и Северне Македоније. Овај пројекат је заједничка иницијатива Центра за развој Јабланичког и Пчињског округа из Србије и Занатске коморе из Скопља, Северна Македонија. Општи циљ пројекта је да пружи подршку развоју зелених вештина код МСП и ОПП из Србије и Северне Македоније кроз транснационално партнерство, размену, дељење образовних ресурса и сарадњу у области заједничког развоја и тестирања практичних метода и обука за озелењавање пословања. Реализација пројектата омогућава путеве учења и примену једноставних и практичних решења за озелењавање пословања. Ови путеви су трасирани кроз три специфична циља и то: 1) опремити тренере/едукаторе из организација за пословну подршку новим компетенцијама (вештинама, знањем, ставовима) и алатима за озелењавање пословања; 2) развити и тестирати прилагођену методологију обуке, наставне планове и програме обуке и модуле обуке за озелењавање пословања; 3) подстицати зелену транзицију малих и средњих предузећа и социјално-економских партнера кроз размену најбољих пракси и искустава у озелењавању пословања. Наведени специфични циљеви се тесно реализују у сарадњи са циљним групама пројекта. Главне циљне групе пројекта су 20 ОПП (10 из Србије и 10 из Северне Македоније); 2 пројектна партнера; 60 МСП, предузетника и занатлија из Србије и Северне Македоније који послују у сектору прерађивачке индустрије (прехрамбена индустрија, прерада дрвета, метала, хемијских производа, производња текстила, одеће, прерада коже и производње обуће) и 30 социо-економских партнера (националне, регионалне и локалне власти, пружаоци пословних услуга, образовне и истраживачке институције и сл.). Иако је пројекат превходно намењен ОПП и МСП из сектора прерађивачке индустрије резултате пројекта могу користити сви коју су заинтересовани за повећање ресурсне ефикасности и зелену транзицију пословања. Планирани период реализације пројекта је 18 месеци. У почетној етапи реализације пројекта анализирају се недостајуће вештине и потребе за обукама из области озелењавања пословања. Ова анализа је предуслов за развој компетенција тренера из ОПП и мотивисању МСП-а за усвајање специфичних зелених вештина који ће им омогућити озелењавање пословања.

Анализа недостајућих вештина и потреба за обукама сумира налазе свеобухватне процене потреба за обукама и представља основ за развој прилагођеног програма обука за озелењавање пословања и усвајања зелених пословних пракси. У том контексту Центар за развој Јабланичког и Пчињског округа из Лесковца и Занатска комора из Скопља покренули су истраживање чија је сврха евалуација постојећих капацитета и идентификација недостајућих вештина и потреба за обукама за озелењавање пословања. Истраживање је реализовано истовремено и паралелно у Србији и Северној Македонији. Налази истраживања су интерпретирани у студији/анализи за сваку државу посебно. Ова анализа представља консолидовани истраживачки извештај и намењен је циљним групама пројекта али и пословној и широј заједници која је заинтересована за озелењавање пословања. Истраживачки извештај под називом "Озелењавање пословања - Анализа недостајућих вештина и потреба за обукама организација за подршку пословању и малих и средњих предузећа у Србији" служи пројектним партнерима и ОПП-у из Србије да побољшају услуге и обуке које пружају МСП-а. Такође омогућује МСП-а да стекну основне информације о озелењавању пословања у Србији и да стекну увид у планирану структуру обуке која ће им бити на располагању. Са друге стране доносиоцима одлука у институцијама и органима власти на локалном, регионалном и националном нивоу пружа слику главних покретача и препрека које стоје на путу озелењавање пословања МСП-а. Ова слика је изузетно важна за планирање мера подршке за озелењавање пословања на локалном, регионалном и националном нивоу.

2. Методологија

Анализа недостајућих вештина и потреба за обукама представља кључну компоненту у развоју и имплементацији тренинг програма за озелењавање пословања. Циљ анализе недостајућих вештина и потреба за обукама организација за подршку пословању и малих и средњих предузећа је идентификација потреба за обукама и накнадна анализа недостатака вештина које ће се премостити путем обука. Процес обучавања је цикличног карактера и обухвата процену потреба на основу које се израђује план и програм обуке, саму реализацију програма као и механизме за праћење и евалуацију спровођења програма обука. Потребе за обукама утврђују се на основу препознатих недостатака или одсуства одређених вештина, знања и способности, које се могу унапредити путем одговарајуће обуке. С тим у вези анализа недостајућих вештина и потреба за обукама представља процес систематског истраживања, планирања и реализацију обука у складу са потребама и очекивањима циљних група.

Илустрација 1. Циклус обуке

Процена потреба за обукама утврђује се истраживањем које сагледава и анализира индивидуалне и/или организационе потребе за обуком. Процена потребе за обуком је први корак ка планирању обуке. Она помаже да се утврде разлике између постојећих знања и знања која су неопходна или пожељна за озелењавање пословања. Процена потреба се користи као основа за одређивање циљева обуке, избор и дизајн тренинг модула, имплементацију и евалуацију пружене обуке. Применом различитих истраживачких метода и техника омогућено је објективно сагледавање потреба циљних група из области озелењавања пословања. Предмет истраживања је оцена постојећих капацитета и потреба за обукама из наведене области. Ово истраживање обухвата ОПП-у из Србије и МСП-а из Србије а која послују у сектору прерађивачке индустрије (прехрамбена индустрија, прерада дрвета, метала, хемијских производа, производња текстила, одеће, прерада коже и производње обуће). У оквиру МСП-а обухваћене су и предузетничке и занатске радње. Истраживање је реализовано у периоду од јуна до августа 2024.г. Налази из истраживања поставили су основу за формулисање препорука и модула обука из области озелењавања пословања. Методолошки оквир покрива стандарде фазе истраживачког поступка и укључује припрему истраживања, реализацију истраживања као и консолидацију и евалуацију налаза истраживања. Истраживачки процес је реализован је фазно и описан је у наставку.

Припрема истраживања: Пре почетка истраживања дефинисана је свеобухватна методологија, припремљен је план истраживања и дизајнирани су истраживачки алати (упитници и апликација за обраду и анализу прикупљених података). Изабрана је методологија која укључује примену квантитативних и квалитативних истраживачких метода.

Обе методе су спроведене паралелно и истовремено у Србији и Северној Македонији. У току припреме истраживања обављени су консултативни разговори са пројектним партнерима како бу се усагласи око плана и начина реализације квалитативног истраживања. За потребе овог истраживања дизајнирани су истраживачки алати и упитници. Упитници за интервју дизајнирани су према циљним групама које учествују у пројекту. Укупно је припремљено 2 типа упитника за интервју на српском и македонском језику. Детаљи о самим упитницима и структури испитаника дати су наредним корацима истраживања. Заједничка карактеристика реализованих интервјуа је стриктно поштовање личних података учесника истраживања, а који су прикупљани добровољно и обрађивани су у складу са политиком приватности сагласно Уредби (ЕУ) 2018/1725 и националним законодавством из области заштите података о личности.

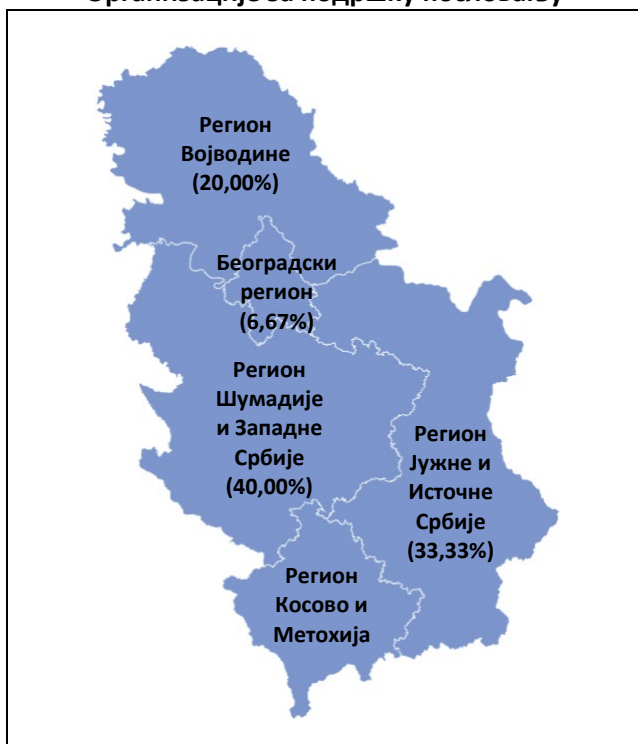
Квантитативно истраживање (канцеларијско истраживање): Ова фаза обухвата прикупљане и обраду примарних и секундарних података који су релевантни за предмет истраживања. Од квантитативних метода коришћена је метода анализе садржаја докумената, техником директне квантитативне (статистичке) анализе садржаја докумената и метода структуралне анализе техником класичне квалитативне анализе садржаја докумената. Према извору и врсти података посматрани су они подаци који су доступни за територију истраживања и притом су релевантни за предмет истраживања. Као релевантни извори података коришћени су доступни статистички подаци међународних и националних извора, истраживачки извештаји и научни радови релевантни за тему истраживања, архивска документација и интернет презентације националних и регионалних ентитета и других релевантних институција. Главни извори мета-података су међународне и националне доступне базе података и то OECD база података (<http://stats.oecd.org/>) и ЕуроСтат база података (<https://ec.europa.eu/eurostat/>), база података Републичког завода за статистику Србије (<https://data.stat.gov.rs/>), база података Агенције за привредне регистре Републике Србије – Мере и подстицаји регионалног развоја (<https://pretraga2.apr.gov.rs/APRMapePodsticaja/>) и интернет база пословних субјеката PKS Partner (www.pkspartner.rs). Поред наведених база коришћене су извештаји, публикације и научни радови из области озелењавање пословања из светских и националних извора. Извори коришћених података и литературе наведен је у одељку 7. (Литература). За анализу прикупљених података употребљена је метода анализа садржаја докумената. Припрема истраживања и квантитативно истраживање је завршено јуна 2024.

Квалитативно истраживање (интервјуи са представницима циљних група): Ово истраживање је реализовано у форми интервјуа са представницима ОПП-у и МСП-а. Сврха истраживања је да се процене постојећи капацитети и идентификују недостајуће вештине и потребе за обукама ОПП-у и МСП-а и области озелењавања пословања. У фази припреме истраживања креирана су 2 типа упитника. Први тип упитника намењен је организацијама за подршку пословању. Овај упитник је садржавао 15 питања од чега су 5 отвореног и 10 затвореног типа. Други упитник односио се на пословни сектор. Њиме су обухваћена мала и средња предузећа, предузетници и занатлије. Овај упитник је садржао 15 питања од чега су 4 отвореног а 11 затвореног типа. Сваки од наведених упитника садржи питања која су систематизована у три тематске области и то I Општи подаци, II Озелењавање пословања и III Потребности за обукама. Ови упитници су дигитализовани применом Google онлајн креатор упитника и постављени на претраживачу Google (Survey Google Form). На овај начин избегнуте су било какве папирне форме упитника што је потпуно у сагласности процедурама озелењавања пословања. Заједничка карактеристика наведених упитника је да су питања јасна и недвосмислена. Такође сваки упитник омогућава једноставност у попуњавању и осигурава да сви испитаници буду третирано једнако јер су подвргнути истом садржају и редоследу питања. Пре реализације интервјуа, циљним групама је послат позив / е-маил са информацијама о пројекту и ЕРАЗМУС+ програму, циљу истраживања, правилима поштовања и обраде личних података као и линк на коме могу приступити ако желе да узму учешће у истраживању. **Овај позив је садржао визуелизацију и изјаву о одрицању одговорности у складу са правилима ЕРАЗМУС+ програма.** У прилогу овог позива достављено је обавештење о заштити података о личности и сагласност за прикупљање и обраду података о личности. Прву циљну групу истраживања чиниле су ОПП-у које послују у Србији.

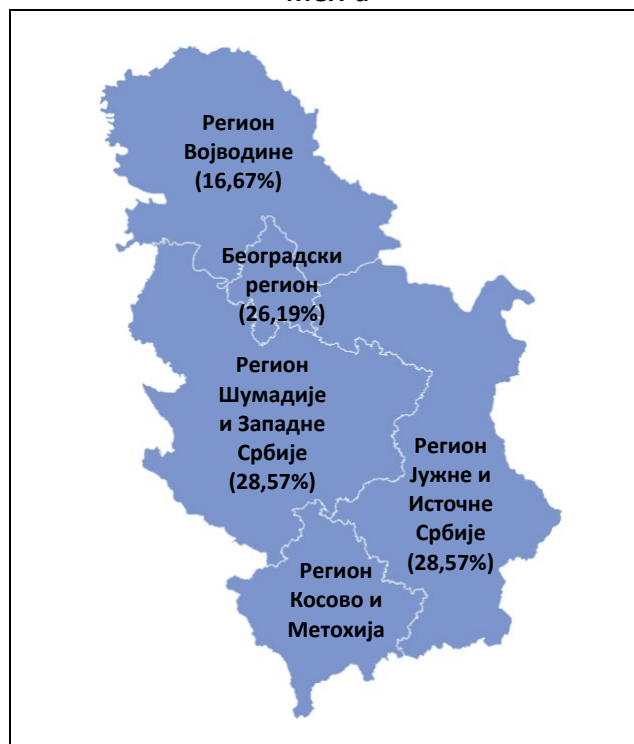
На основу јавно доступних информација са Портала предузетништво - Мапа организација подршке (<https://preduzetnistvo.gov.rs/mapa/?rstr=cyr>), Стартап портала (<https://startup.gov.rs/>) и Портала привредне коморе Србије (<https://pks.rs/regionalne-komore>) креирана је листа свих званичних институција и организација за подршку пословању (листа ових организација дата је у прилогу ове анализе). У Србији укупно 95 институција и организација пружају пословну подршку МСП-а и то су акредитоване регионалне развојне агенције, пословни инкубатори, стартап и смарт сити центри, научно-технолошки паркови као и привредна комора Србије са регионалним привредним коморама. Свим овим организацијама послат је позив путем е-маила за учешће у истраживању. Учешће у истраживању је прихватило 15 ОПП, односно 15,79% од укупног броја идентификованих ОПП у Србији. Највећи број испитаника долази из акредитованих регионалних развојних агенција (53,33%), научно технолошких паркова (20,00%) и пословних инкубатора (13,33%). Најмање су заступљени иновациони или стартап центри и регионалне привредне коморе. Ове две категорије су заступљене свака са по 6,67%. Према територијалном распореду највећи број интервјуисаних учесника долази из Региона Шумадије и Западне Србије (40,00%) и Региона Јужне и Источне Србије (33,33%).

Илустрација 2. Алокација испитаника по регионима у Србији

Организације за подршку пословању

МСП-а

Микро, мала и средња предузећа, предузетничке и занатске радње које послују у сектору прерађивачке индустрије (прехранбена индустрија, прерада дрвета, метала, хемијских производа, производња текстила, одеће, прерада коже и производње обуће) чинили су другу циљну групу истраживања. Сектор прерађивачке индустрије је по броју регистрованих пословних субјеката је један највећих сектора у Србији. За потребе овог истраживања одређени су критеријуми за идентификацију пословних субјеката којим ће бити прослеђен е-маил, односно позив за учешће у истраживању. Ови критеријуми су у складу са очекивањима од пројекта "Зелени пут" и истраживачком праксом. На основу пословног регистра (базе пословних субјеката PKS Partner) креирана је листа од 18058 пословних субјеката из сектора прерађивачке индустрије. Основни критеријуми за селекцију су статус привредног субјекта (активни привредни субјект, активни послови рачуни, не постоје претходне блокаде); правна форма привредног субјекта (друштво са ограниченом одговорношћу, предузетник, задруга) и просечан број запослених (од 1 до 249). Додатни критеријум се односио на област делатности у оквиру сектора прерађивачке индустрије. За ту сврху издвојене су Област: 10 Производња прехранбених производа (38,43%); Област: 11 Производња пића (3,43%);

Област: 13 Производња текстила (2,35%); Област: 14 Производња одевних предмета (7,41%); Област: 15 Производња коже и предмета од коже (1,45%); Област: 16 Прерада дрвета и производа од дрвета, плуте, сламе и прућа, осим намештаја (9,61%); Област: 20 Производња хемикалија и хемијских производа (2,61%); Област: 25 Производња металних производа, осим машина и уређаја (16,75%); Област: 28 Производња непоменутих машина и непоменутих опреме (4,64%); Област: 31 Производња намештаја (6,71%) и Област: 32 Остале прерађивачке делатности (6,62%). Креирана листа по претходно изложеним критеријумима садржи назив привредног субјекта и контакт податке. На овој листи од укупног броја 67,02% пословних субјеката су имали контакт е-маил. Овим привредним субјектима је послат позив за учешће у истраживање. Иако је PKS Partner је свеобухватни онлајн бизнис портал са пословним информацијама свих регистрованих привредних субјеката у Србији који се дневно ажурирају, евидентна је заступљеност нефункционалних е-маил адреса. Учесће у истраживању прихватила су 42 привредна субјекта, од који су 64,29% привредна друштва, 33,33% предузетника и 2,38% задруга. Према величини 59,52% су микро, 30,95% мала и 9,52% средња предузећа. Према територијалном распореду највећи број интервјуисаних учесника долази из Региона Шумадије и Западне Србије (28,57%) и Региона Јужне и Источне Србије (28,57%), а нешто мање из београдског региона (26,19%) и Региона Војводине (16,67%). Интервјуисање обе циљне групе је изведено у периоду од 10 до 19 јула 2024.г. Примена интервјуа омогућила је добијање квалитативних информација и података који су анализирани у контексту анализе недостајућих вештина и потреба за обукама. Њихова обрада завршена је у првој недељи августа 2024.г. За потребе обраде прикупљених података дизајниран је алат у Microsoft Excel-у.

Радионице фокус група (валидација налаза): За валидацију резултата истраживања организоване су радионице фокус група. Предности фокус групе су то што су оне временски економичне (омогућују прикупљање великог броја података у краћем временском интервалу) и што се на овај начин могу добити информације које иначе не би могле да се добију путем индивидуалног интервјуа¹. Сврха ових радионица је упознавање ОПП-у и МСП-а са налазима процене потреба за обуком, препорукама за краткорочне и дугорочне планове обука и њихова валидација у складу са потребама циљних група. Пре одржавања радионица нацрт "Анализа недостајућих вештина и потреба за обукама" прослеђен је свим учесницима истраживања који су оставили свој контакт е-маил. Овај документ је прослеђен 09.08.2024.г. на 37 е-маил адреса. Од учесника се тражило да доставе коментаре на нацрт анализе до одржавања радионица фокус група. До момента одржавања радионице није стигао ни један коментар или сугестија. Позивање учесника је изведено путем е-маил и јавног позива који је публикован на Facebook страници Центра за развој Јабланичког и Пчињског округа (<https://www.facebook.com/centarzarazvoj/>). За сваку фокус групу је обављен посебан јавни позив. За потребе реализације радионица припремљен је материјал за учеснике (резиме истраживања). Такође дизајниран је сет питања и одређене су теме за дискусију, а то су (i) циљеви и задаци пројекта; (ii) резултати истраживања; (iii) процена потреба за обуком; (iv) структура и садржај обука; (vi) наредне пројектне активности и план извођења обука. Фокус групе су формиране од учесника који припадају истим циљним групама. Прва радионица фокус групе за 10 представника МСП-а из Србије одржана је 21.08.2024.г. у Лесковцу. На овој радионици су представници МСП-а из Србије упознати са резултатима истраживања, валидирани су налази процене потреба за обуком и партиципативним путем дефинисали су теме и садржај наставног плана и програма обуке за озелењавање пословања. Друга радионица за 10 представника ОПП-у организована је 30.08.2024.г. у Лесковцу. Циљ ове радионице је представљање и дискусија о налазима истраживања као и партиципативно одређивање приоритета ОПП-у за пружање услуга МСП-а из области озелењавање пословања. Ови приоритети се односе на потребе за изградњу капацитета ОПП-у да пруже услуге озелењавања пословања МСП-а. Главне методе рада у фокус групама су биле циљно оријентисана дискусија и мапирање тема и садржаја обука за озелењавање пословања. Циљно оријентисана дискусија је вођена по претходно изложеним темама. На овај начин учесници фокус група су подстицани да кроз дијалог и размену аргумената с другим учесницима изнесу своје ставове према планираним обукама. Прикупљене повратне информације и резултати учесничке процене потреба унети су у финалну верзију овог документа.

¹ Извор: Национална академија за јавну управу. Упутство за спровођење фокус групе. Београд 2020. (<https://www.napa.gov.rs>)

Консолидација налаза и израда истраживаног извештаја: Последња фаза истраживања обухвата консолидацију квантитативних и квалитативних налаза у истраживачком извештају под називом "Озелењавање пословања - Анализа недостајућих вештина и потреба за обукама организација за подршку пословању и малих и средњих предузећа у Србији" (у даљем тексту: Анализа). Прикупљени подаци из упитника су обрађени само у истраживачке сврхе на нивоу циљних група истраживања. Унос и обрада података урађена је у Microsoft Excel-у. Ова Excel апликација за обраду података као и претходно описани упитници дизајнирани су тако да је њихова употреба могућа у сличним будућим истраживањима. Добијени резултати истраживања су табеларно и графички интерпретирани тако што је за свако обележје (одговор) приказан просек на нивоу циљне групе истраживања. Информације које су прикупљене путем упитника су у највећој мери резултат само-процене, која зависи од предметне области која се истражује и може бити подложна одређеним нетачностима као резултат непрецизне евалуације, недостатка информација или пак нелагоде у смислу откривања података о самом себи (што у неким случајевима доводи до инфлације знања). Анализа у виду истраживачког извештаја завршена је крајем августа 2024.г. и јавно је публикована. Овај извештај је намењен пројектним партнерима, ОПП-у, МСП-а и социо-економским партнерима из Србије као и широј јавности. Анализа је јавно доступна и бесплатна према лиценци за отворени приступ и у складу са отвореним образовним ресурсима (Open Educational Resources). Дозвољено и препоручено је коришћење и публикавање информација или делова текстова у некомерцијалне, непрофитабилне или научне сврхе уз прецизно навођење извора. Тематски документ садржи уводни део (опис пројекта и истраживачког задатака); методологију истраживања; опис процеса озелењавање пословања (укључујући правни и стратешки оквир); институционалну процену ОПП-у и МСП из угла озелењавања пословања и закључак са препрекама и структуром планираних обука. Сличан извештај/анализа припремљен је за територију Северне Македоније који су припремили пројекти партнери из Занатске коморе из Скопља.

3. Озелењавање пословања

Одрживи развој подразумева економски раст и развој који води рачуна о заштити животне средине повезивањем одрживог економског раста са побољшањем здравља људи, социјалном правдом, запошљавањем и заштитом животне средине². Основне компоненте одрживог развоја су (1) еколошка одрживост, која обезбеђује компатибилан развој са виталним еколошким процесима, биолошком разноврсношћу и биолошким ресурсима; (2) социјална и културна разноврсност, која обезбеђује компатибилан развој са културним и традиционалним вредности људских заједница и (3) економска одрживост, која обезбеђује економски ефикасан развој са могућношћу да и будуће генерације користе ресурсе.

Илустрација 3 Основне компоненте одрживог развоја

Извор: European Environment Agency, 2012

Изазов одрживог развоја је изналажења могућности за увећања прихода уз очување природе и животне средине. То значи да су потребне корените промене у друштвима и привредама, начинима производње и потрошње. Наведено захтева промене у производним и услужним секторима а пре свега у сектору енергетике, прерађивачке индустрије, пољопривреде и рибарства, транспорта, грађевинарства и туризма итд. Зелена економија је инструмент за постизање одрживог развоја и то пре свега кроз одрживо коришћење ресурса, повећању удела обновљиве енергије и смањењу отпада. Производња и употреба обновљиве енергије односи се на било који извор употребљиве и обновљиве енергије намењен замени извора фосилних горива без нежељених последица емисије гасова са ефектом стаклене баште и других загађивача насталих сагоревањем фосилних горива. Енергетска ефикасност настоји да усвоји средства и ефикаснију технологију која користи мање енергије за пружање истог нивоа енергетске услуге. Управљање отпадом подразумева различите приступе од спречавања, смањења, поновне употребе, рециклирања, конверзије и одлагања отпада како би се осигурало да употреба материјала и стварање отпада остане у оквиру регенеративних и апсорпционих капацитета планете. Потреба за трансформацијом ка зеленијој економији је високо позиционирана тема широм света, посебно на Западном Балкану и Европској унији. Зелена агенда је продужетак Европског зеленог договора, односно развојне стратегије која Европу води ка модерној, ресурсно ефикасној и тржишној привреди. Западни Балкан се придружио овој иницијативи потписивањем Софијске декларације о Зеленој агенди за Западни Балкан³.

² Извор: Đorić Ž. Zelena ekonomija i održivi razvoj u zemljama Zapadnog Balkana. Ekonomske ideje i praksa. Broj 41,2021.

³ Regional Cooperation Council. Action Plan for the Implementation of the Sofia Declaration on the Green Agenda for the Western Balkans 2021-2030. Sarajevo 2021.

Зелена агенда за Западни Балкан је стратегија регионалног развоја и њен циљ је да помогне земљама Западног Балкана да ускладе прописе о животној средини са европским стандардима. Зелена транзиција и дигитална трансформација су један од приоритета ове агенде. Дигитална трансформација је саставни део зелене транзиције. Решења из дигиталног домена могу значајно редуковати количину отпада у производним процесима, прилагодити обим производње променљивим захтевима тржишта, редуковати вишкове производње као и омогућити пословање без папира. Такође, решења из домена дигиталне трансформације могу унапредити енергетску ефикасност стамбених и индустријских објеката, редуковати потрошњу енергије или је прилагодити у складу са потребама. Зелена транзиција је свеобухватан, комплексан и захтеван процес који омогућава МСП-а суочавање се изазовима који се односе на усаглашавање сопственог пословања са принципима зелене економије, а који се, од стране њихових европских и светских пословних партнера, у великој мери већ спроводе. Зелено пословање се може дефинисати као пословна пракса која тежи да смањи негативне утицаје на животну средину, локалну заједницу, друштво или економију уз одржавање профита. Зелена предузећа укључују принципе одрживости у своје пословне одлуке и настоје да уравнотеже профит са очувањем животне средине. Зелено пословање се може посматрати две перспективе. Прва се односи на производњу зелених производа или пружању зелених услуга, док се друга односи на процес економске активности. У пракси то значи да предузећа озелењавају своје производне процесе и/или испоручују еколошке прихватљиве производе и услуге

Илустрација 4 Зелено пословање

Извор: International Labour Organization. Green Business Booklet. International Labour Office. Geneva, 2017.

Процеси озелењавања обухватају озелењавање метода, процедура и пракси, као и озелењавање улаза и озелењавање радних места. Различити елементи доприносе озелењавању радних места, укључујући одрживу потрошњу на радном месту, организацију рада и рад на даљину, као и одрживи транспорт. Остали главни елементи озелењавања метода, процедура и пракси укључују обновљиву енергију, енергетску ефикасност, интензитет ресурса и управљање отпадом. Ови фактори омогућавају зелену транзицију предузећа и то су⁴:

Обновљива енергија: Употреба обновљивих извора енергије, као што су соларна енергија, ветар, геотермална енергија, хидро енергија и биомаса, воде пут ка економији без угљеника. Међутим, у 2018г. светско тржиште обновљиве електричне енергије чинило је само 3,5% укупне потражње за електричном енергијом и 18,5% укупне потражње за електричном енергијом из обновљивих извора у комерцијалном и индустријском сектору. Најпопуларнији модел обновљиве енергије за предузећа је сопствена производња путем соларних панела.

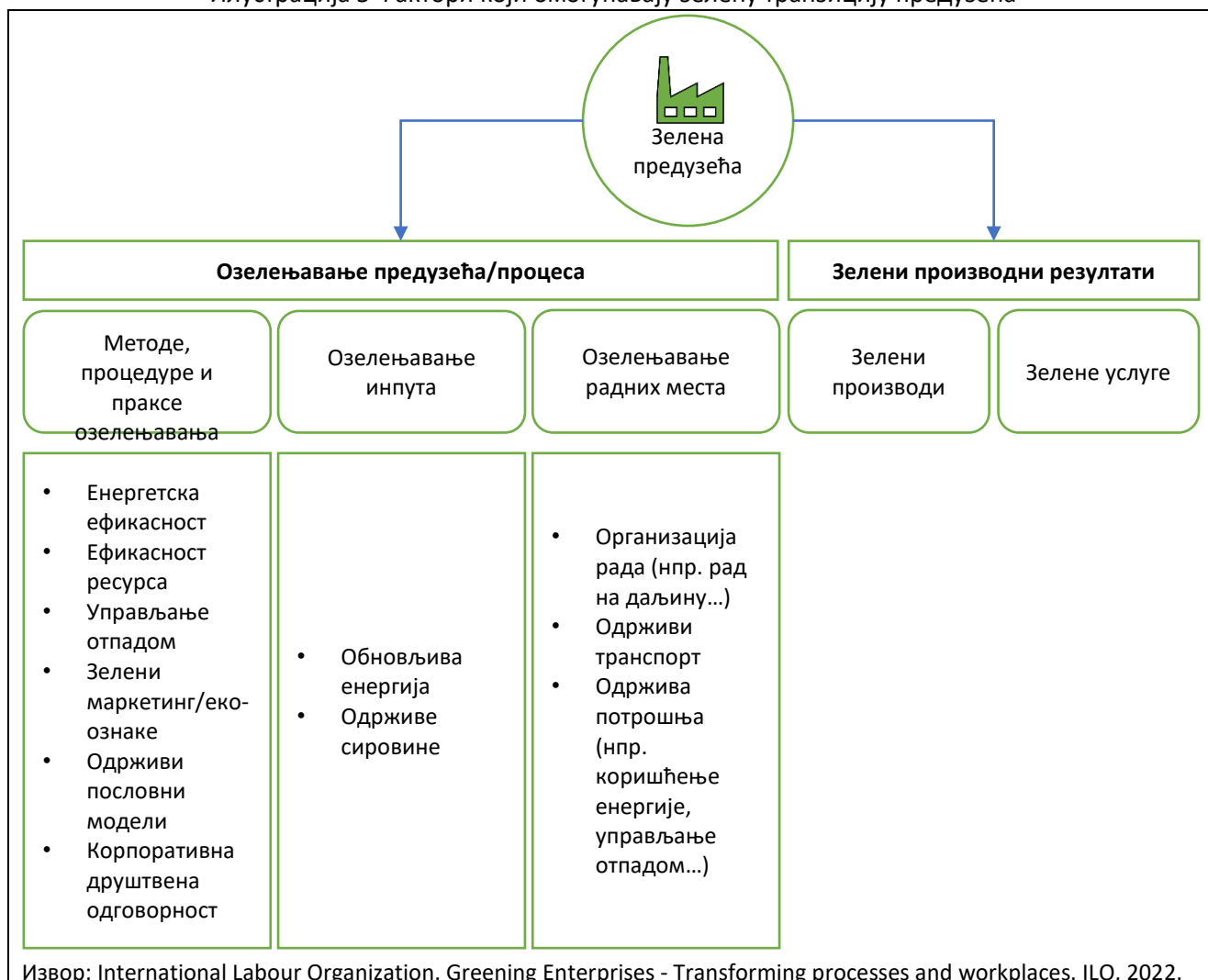
Енергетска ефикасност: Према подацима Међународне агенције за енергију, побољшана енергетска ефикасност је од 2000.г. резултирала уштедом енергије од неких 20% до 2018.г. Индустријски сектор чини 42% ових уштеда.

⁴ Извор: International Labour Organization. Green Business Booklet. International Labour Office. Geneva, 2017

Сектор грађевине, који укључује све енергетске активности у стамбеним и пословним просторима, заузима 38%, а сектор транспорта преосталих 20% уштеда. Енергетска ефикасност често почиње енергетским прегледом (ревизијом), након чега следе промене у организацији производње. Енергетска ревизија и мерење помажу да се идентификују кораци у производном процесу и где се може уштедети енергија и надгледати побољшања. Мање је вероватно да ће МСП увести велике промене али се може очекивати фокус на једноставније мере, као што је искључивање опреме која се не користи или именовање особе која се бави питањима енергетске ефикасности.

Управљање отпадом: У земљама ОЕЦД-а, чак 76% отпада долази из предузећа, док су домаћинства одговорна за производњу 24% чврстог комуналног отпада. Мере за смањење отпада често укључују рециклажу или коришћење отпада као сировину или његову продају другом предузећу. Предузећа која усвајају кружни модел производње виде смањење трошкова материјала, побољшано задовољство купаца, мању сложеност производа и лакши животни циклус производа. У Европи, се 45% отпадног материјала из великих предузећа препродаје, док је код МСП-а тај проценат само 25%. Управљање отпадом и ефикасност ресурса се ипак чине најизводљивијим алатима које МСП-а могу користити за озелењавање својих активности. Као и у случају енергетске ефикасности, први кораци које треба предузети ка зеленој економији су обрачун отпада и одлучивање о најбољем начину управљања отпадом.

Илустрација 5 Фактори који омогућавају зелену транзицију предузећа

Ефикасност ресурса: Побољшање ефикасности ресурса у МСП-а пружа потенцијал за смањење трошкова производње и повећање продуктивности. Израчунато је да боље коришћење ресурса представља укупни потенцијал уштеде од 630 милијарди евра годишње за европску индустрију.

Зелени маркетинг/еко-ознаке: Еколошко означавање је важан начин пласирања производа зеленим потрошачима.

Одрживи пословни модели: Оптимизација перформанси постојећих процеса (или увођење нових и ефикаснијих) минимизира употребу сировина, енергије и воде и производњу отпада. Правилно одржавање опреме минимизира скупе застоје и расипање ресурса који су повезани са гашењем и поновним покретањем производње.

Корпоративна одговорност и организација рада: На сектор транспорта отпада 16,2% укупне емисије гасова стаклене баште, од чега велики удео има свакодневно путовање на посао. Мере као што су подстицање радника да користе јавни превоз, превоз бициклом или пешачење, или заједничко коришћење аутомобила могу увелико допринети смањењу емисија угљеника које настају из транспорта. Рад на даљину може понудити еколошке, друштвене и економске користи и радницима и послодавцима. Овако организован рад елиминише свакодневно путовање на посао, чиме се штеди енергија и смањује емисија штетних гасова и загушења у саобраћају, посебно за људе који путују на посао више од 6 километара аутомобилом. Рад на даљину значи да послодавцима треба мање канцеларијског простора за своје особље, а такође може имати позитиван утицај на продуктивност рада.

Озелењавање пословања је комплексан и садржајан подухват. Он садржи различите процесе озелењавања пословања које је потребно узети у обзир. Главни процеси озелењавања у дати су у наредној табели. Ови процеси су основа за планирање и реализацију озелењавање предузећа и предузетника.

Табела 1. Процеси и активности озелењавање пословања

Процеси озелењавања	Активности
Рециклажа и смањење отпада	<ul style="list-style-type: none"> • Смањење отпада • Поновна употреба отпада • Сепарација отпада • Рециклажа • Одлагање отпада на одговарајући начин
Очување енергије и воде	<ul style="list-style-type: none"> • Уштеде топлоте и електричне енергије • Употреба енергетски ефикасне опреме • Смањење потрошње воде • Употреба обновних извора енергије и воде
Спречавање загађења	<ul style="list-style-type: none"> • Употреба опреме са малим емисијама загађујућих материја • Употреба био-разградивих материјала у производњи • Употреба еколошки прихватљивих хемијских средстава у производњи или замена токсичног и опасног репроматеријала мање токсичним алтернативама
Зелена дистрибуција (паковање и одрживи транспорт)	<ul style="list-style-type: none"> • Употреба обновљивих или рециклирајућих материјала за паковање • Локални/прекогранични транспорт (до 150 km) • Избор оптималних транспортних рута • Употреба транспортних средстава која најмање загађују
Зелене набавке и зелени финансијски инструменти	<ul style="list-style-type: none"> • Набавка еколошки прихватљивих материјала/сировина (рециклирано, половно, органско, природно, био-разградиво...) • Набавка локално доступних материјала/материјала или производа • Набавка материјала/сировина у контејнерима и палетама за вишекратну употребу • Коришћење зелених финансијских инструмента (субвенције, кредити ...) за унапређење конкурентности

4. Институционална процена

Правни и Стратешки оквир озелењавања пословања у Србији: Влада Републике Србије даје пуну подршку развоју Зелене економије у Србији. Иако постоји политичка спремност да се крене у зелену транзицију, да се крене ка инклузивној, циркуларној економији са ниским нивоом емисија угљеника, зелена транзиција у Србији је још увек у раној фази. У енергетском сектору, још увек углавном доминирају фосилна горива. У производњи електричне енергије и даље доминира угаљ, што у значајној мери доприноси емисијама гасова из стаклене баште и загађењу ваздуха широм земље. Нови обновљиви извори енергије као што су ветар и биомаса још увек имају мали удео у производњи електричне енергије. Такође, и даље значајни део инвестиција је потребно усмерити у санитарне депоније, постројења за прераду отпадних вода, канализационе и водоводне мреже. Србија је међу земљама Европе са најнижим степеном продуктивности ресурса, најнижом стопом рециклирања отпада у општинама. Највећи део отпада се и даље одлаже на депоније које не удовољавају санитарним стандардима, што проузрокује изливања отпада и појаву пожара, изузетно је висок степен површинских отпадних вода који нису прерађене а већина индустријских постројења у Србији уопште не поседује уређаје за прераду отпадних вода.

Агенда за одрживи развој до 2030. године

Ова Агенда је план деловања у корист људи, планете и просперитета. Њен је циљ и да учврсти универзални мир у условима веће слободе. Циљеви одрживог развоја (ЦОР) Агенде 2030 званично су ступили на снагу 1. јануара 2016. након усвајања резолуције на УН самиту у септембру 2015. Агенда 2030, са 17 циљева одрживог развоја и 169 циљних укључује све три кључне димензије одрживог развоја: економски раст, социјалну инклузију и заштиту животне средине. Агенда 2030 представља глобалну развојну агенду према којој земље потписнице треба да мобилишу све ресурсе како би искоренили сиромаштво, борили се против неједнакости и нашли одговоре на климатске промене. Циљеви одрживог развоја, познати и као глобални циљеви проистекли су из Миленијумских циљева развоја и препознају да борба против сиромаштва иде руку под руку са економским растом и индустријализацијом, циљају на бројне друштвене потребе укључујући здравље, образовање, социјалну заштиту и здраву животну средину и заједнице отпорне на климатске промене.

Европски зелени договор

Полазну основу за зелену транзицију Србије представља Европски зелени договор. Србија је преузела перспективе ЕУ и самим обавезала се да усагласи националну законску регулативу са правним тековинама ЕУ (Acquis Communautaire). Подршку Србији у преласку са традиционалног економском модела на зелену економију представља нова развојна стратегија ЕУ, Зелени договор ЕУ, као и Зелена агенда за Западни Балкан, усвојена у Софији 10. новембра 2020. године. Према Зеленом договору за Европу један од циљева ЕУ је да постане угљенично неутрална до 2050.г. Европски Закон о клими ће овај план учинити и правно обавезујућом на нивоу ЕУ. Остали циљеви Зеленог договора се односе на ефикасно коришћење природних ресурса путем прелажења на циркуларну економију, смањивања нивоа загађења и заштите природе и биодиверзитета. Европски зелени договор је директно релевантан за српска предузећа, укључујући ту и ММСП из више разлога. Један од разлога је чињеница да је Србија кандидат за чланство ЕУ, па оквиру напретка у процесу интеграције у ЕУ, од Србије ће се тражити да своју националну законску регулативу усклади са правним тековинама ЕУ, укључујући ту и законе о заштити животне средине, што ће се рефлектовати на пословање МСПП. Други разлог је високо интегрисаност Србије у тржиште ЕУ у економском погледу. Главни спољнотрговински партнер Србије по питању извоза ЕУ, према подацима Републичког завода за статистику, у 2023 години Србија највећи спољнотрговинску размену Србија је имала са земљама чланицама ЕУ као што су Немачка, Италија, Мађарска и Румунија.

Зелена агенда за Западни Балкан

Европски зелени договор представља темељ активности ЕУ у региону Западног Балкана. Од посебног значаја за Србију, са тим у вези су два стратешка документа које је Европска комисија усвојила у октобру 2020. године: Економски и инвестициони план (ЕИП) за Западни Балкан и Зелена агенда за Западни Балкан.

На Самиту за Западни Балкан одржаном у Софији 10. новембра 2020. године, лидери Западног Балкана покренули су Зелену агенду и обавезали су се на прелаз на одрживу економију у областима климатских промена, циркуларне економије, загађења животне средине, одрживе пољопривреде и биодиверзитета. Софијска декларација обавезује земље Западног Балкана да се ускладе са циљем ЕУ и постану угљенично неутралне до 2050. године, и поставља пред њих захтев да разрађују и имплементирају интегрисане Енергетске и климатске планове који садрже смернице за то како ће деловање у вези са климом бити укључено у све релевантне секторске политике деловања. Међу конкретним мерама усвојеним у том циљу садржаним у декларацији биле су подстицање енергетске ефикасности и обновљивих извора енергије, усклађивање са Системом трговине емисијама ЕУ, имплементирање решења за одрживу мобилност, постепено укидање субвенција за угаљ, унапређење инфраструктуре за управљање отпадом, успостављање одговарајућих система за контролу квалитета ваздуха и многе друге. Зелена агенда, је подржана од стране Владе Србије, и има утицај на целокупну српску привреду и оријентацију привреде ка зеленој транзицији. Због тога је од суштинског је значаја да се подстакне свест о томе међу српским ММСП, и да им се омогућавајући да своје пословне моделе благовремено прилагоде како би се обезбедила њихова дугорочна конкурентност на тржишту у будућности.

Национална з регулатива

Европски пут Србије условљава прилагођавање законодавства Републике Србије европским вредностима. Влада Србије је марта 2021. усвојила **Закон о климатским променама** ("Сл. гласник РС", бр. 26/2021) којим се успоставља правни оквир за будуће деловање у циљу смањивања емисије гасова из стаклене баште и прилагођавања. На основу овог закона, Влада је усвојила и **Стратегију нискоугљеничног развоја Републике Србије за период од 2023. до 2030.** године са пројекцијама до 2050. године ("Службени гласник РС", број 46 од 7. јуна 2023.) Први циљ Стратегије нискоугљеничног развоја Републике Србије за период од 2023. до 2030. године са пројекцијама до 2050. године је подршка Републици Србији у испуњавању обавеза из Споразума из Париза. Резултати Стратегије послужили су као основа за ревизију првог Национално утврђеног доприноса, који је поднет Секретаријату Оквирне конвенције Уједињених нација о промени климе у августу 2022. године. У складу са ажурираним Национално утврђеним доприносом Република Србија се обавезала да смањи емисије гасова са ефектом стаклене баште за 33,3% до 2030. године у односу на ниво из 1990. године. Други циљ Стратегије је да представи могућности и препоручи пожељне опције за усклађивање путева нивоа српских емисија гасова са ефектом стаклене баште са оним у ЕУ, на економски прихватљив и друштвено правичан начин. Поред тога, Влада је донела **Закон о коришћењу обновљивих извора енергије** ("Службени гласник РС", бр. 40 од 22. априла 2021, 35 од 29. априла 2023.). Овим законом уређује се коришћење енергије из обновљивих извора, циљеви коришћења енергије из обновљивих извора, начин одређивања удела обновљивих извора енергије Републике Србије у бруто финалној потрошњи енергије, интеграција енергије из обновљивих извора на тржиште, системи подстицаја производње електричне енергије из обновљивих извора, гаранције порекла електричне енергије, производња електричне енергије из обновљивих извора за сопствену потрошњу, коришћење обновљивих извора енергије у области топлотне енергије и области саобраћаја, посебни поступци који се односе на изградњу и прикључење енергетских објеката који користе обновљиве изворе енергије, основе механизма сарадње са другим државама у области обновљивих извора енергије, надзор над спровођењем овог закона, као и друга питања од значаја за обновљиве изворе енергије. Нацрт закона о обновљивим изворима енергије прописује да ће обавезни циљни ниво удела обновљивих извора енергије одређен у **Интегрисани национални енергетски и климатски план (ИНЕКП)**. У циљу спровођења политике климатске неутралности и декарбонизације до 2050. године као и трасирања пута ка енергетској транзицији, Република Србија је ратификовала и потписала низ међународних аката. Ратификацијом Споразума из Париза у оквиру Уједињених нација о климатским променама (УНФЦЦ) из 2015. године Србија је преузела обавезу смањења емисије гасова са ефектом стаклене баште и прихватила потребу спровођења мера и активности које воде адаптацији на измењене климатске услове, док је потписивањем Уговора о Енергетској заједници и Софијске декларације о Зеленој агенди за Западни Балкан, преузела обавезе израде Интегрисаног националног и климатског плана.

Интегрисани национални енергетски и климатски план (ИНЕКП) је кључни стратешки документ који у погледу обновљивих извора енергије, енергетске ефикасности и смањења емисија гасова са ефектом стаклене баште дефинише циљеве за 2030. годину и предвиђа веома конкретне политике и мере и политике за њихово достизање. Садржај ИНЕКП је прописан Уредбом (ЕУ) 2018/1999. Сагласно овој Уредби, ИНЕКП има два Одељка А и Б. Одељак А дефинише националне циљеве, политике и мере. Одељак Б садржи аналитичку основу односно опис референтног и напредних сценарија и њихових резултата. ИНЕКП садржи приказ постојећег стања кључних политика и одговарајућих мера за сагледавање пет димензија Уредбе (ЕУ) 2018/1999 описује пет димензија : 1) декарбонизација (емисије гасова са ефектом стаклене баште и обновљива енергија), 2) енергетска ефикасност, 3) енергетска сигурност, 4) унутрашње енергетско тржиште и 5) истраживање, иновације и конкурентност. Енергетска заједница је 2018. године усвојила Препоруке о припреми и развоју интегрисаних националних енергетских и климатских планова (Recommendation of the Ministerial Council of the Energy Community (2018/1/MC-EnC) и Упутство за израду интегрисаних енергетских и климатских планова (POLICY GUIDELINES by the Energy Community Secretariat on the development of National Energy and Climate Plans under Recommendation 2018/01/MC-EnC). Анексом I Уговора о Енергетској заједници прописана је Регулатива ЕУ 2018/1999 као *acquis communautaire* о енергетици. Ова регулатива прописује обавезу израде Интегрисаног националног енергетског и климатског плана. Одлуком Министарског савета D/2021/14/MC-EnC усвојена је адаптирана регулатива 2018/1999 којом се прописује обавеза израде Интегрисаног националног енергетског и климатског плана за све Уговорне стране. Њиме се предлаже наставак примене политике стимулативних цена за производњу електричне енергије из обновљивих извора, али се такође уводи и аукцијска шема за одабир пројеката обновљиве енергије и нивоа подршке коју би то пројекти добијали. У сагласности са пакетом мера ЕУ под називом Чиста енергија за све Европљане усвојеним 2019. године, овај нацрт закона има за циљ да оснажи позицију потрошача енергије у Србији увођењем појма прозумента и заједница обновљиве енергије. Додатни подстицај зеленој транзицији даје и **Мапе пута за циркуларну економију Србије 2020.** године, која се фокусира на четири приоритетна сектора, укључујући ту производну индустрију, пољопривреду и храну, пластику и амбалажу, као и грађевинарство. Мапа пута за циркуларну економију у Србији је процес, који има амбицију да упозна, промовише и повеже препознате актере који својим знањем, иновативношћу и креативношћу могу допринети бржој транзицији ка циркуларној економији. Овај документ је путоказ ка транзицији на модел циркуларне економије, који поред профита у фокус ставља и заштиту животне средине и очување ресурса. Економска, друштвена и еколошка димензија имају једнаку важност. Циљ Мапе пута је да подстакне производњу кроз примену циркуларних пословних модела, да мотивише индустрију за креирање нових радних места и да унапреди пословање кроз изналагање иновативних одрживих решења за тржишта. Овим документом намера је да се подстакне друштво на системске промене у размишљању, култури и односу према ресурсима, као и да доносиоце одлука подстакне на политичко обавезивање за промене јавних политика и дијалога у контексту циркуларне економије. Ово је иницијални документ који покреће дијалог између доносиоца одлука, представника индустрије, академског сектора и цивилног друштва, у циљу дефинисања будућих транзиционих корака и временског оквира уз коришћење дигиталних алата. Имајући све ово у виду, Влада је усвојила **Програм развоја циркуларне економије у Републици Србији за период 2022–2024. године** ("Службени гласник РС", број 137 од 9. децембра 2022.) Посебна пажња посвећена је управљању отпадом, у вези са чим Влада је на основу члана 38. став 1. Закона о планском систему Републике Србије („Службени гласник РС”, број 30/18), усвојила **Акциони план за период 2022 – 2024. године** за спровођење Програма управљања отпадом у Републици Србији за период 2022 - 2031. године. Такође, у циљу имплементације стратешког оквира за управљање отпадом, Влада је донела **Закон о управљању отпадом** („Службени гласник РС”, бр. 36 од 15. маја 2009, 88 од 23. новембра 2010, 14 од 22. фебруара 2016, 95 од 8. децембра 2018 - др. закон, 35 од 29. априла 2023). На овај закон се надовезује и употпуњује обавезе које и МСПП сектор треба да има у виду, Закон о амбалажи и амбалажном отпаду (“Службени гласник РС”, број 36 од 15. маја 2009, 95 од 8. децембра 2018). Принципи циркуларне економије се у све већој мери интегришу у зелене јавне набавке, између осталог посредством **новог Закона о јавним набавкама и Стратегије за развој јавних набавки**, заједно са припадајућим Акционим планом.

4.1 Организације за подршку пословању

Институционални оквир за развој и подршку привреде у Србији чине националне и регионалне институције и организације. То су пре свега Министарство привреде РС, Агенција за привредне регистре (АПР), Агенција за осигурање и финансирање извоза (АОФИ), Фонд за развој РС, Привредна комора Србије, Развојна агенција Србије (РАС), Мрежа акредитованих регионалних развојних агенција, Пословни инкубатори, Научно технолошки паркови и Иновациони центри и др. Својим активностима ове институције и организације доприносе стварању повољног привредног окружења за развој пословања и отварању нових радних места. Министарство привреде РС креира транспарентно и предвидиво пословно окружење, учествује у доношењу политика и прописа, али привредне субјекте подржава кроз конкретне видове подршке у смислу креирања и реализације различитих програма кроз које се обезбеђује финансијска и не финансијска подршка за започињање послова, набавку опреме, ширење пословања, ново запошљавање. Ово министарство је активан чинилац на развоју предузетничког духа, у реформи образовног система, увођењу дуалног образовања и подршци и унапређењу знања и едукацијама. Најважнија институција која се бави спровођењем политике развоја МСП-а, поред Министарства привреде кроз директну подршку предузећима је Развојна агенција Србије (РАС) са мрежом Акредитованих регионалних развојних агенција (АРРА). Подршку финансирању МСП-а пружају Фонд за развој и Агенција за осигурање и финансирање извоза Републике Србије (АОФИ). Важне институције у систему пружања подршке МСП-а и Министарство просвете, науке и технолошког развоја и Фонд за иновациону делатност, у области подршке иновативним предузећима и Национална служба за запошљавање у области подршке за самозапошљавање и ново запошљавање. Наведене институције пружају и нефинансијску и финансијску подршку и подстицај развоју МСП-а и оне чине јединствену мрежу која представља институционални оквир подршке и развоја МСП. Поред ових институција, подршку предузетништву и развоју МСП-а обезбеђују и технолошки паркови, пословни инкубатори, регионални иновациони стартап и смарт сити центри, невладине организације, кластери и друге организације које у свом статуту имају за циљ подршку развоју предузетништва. Званично у Србији 95 институција и организација пружају пословну подршку МСП-а и представљају организације подршке. ОПП-у се свака на свој начин бави подршком привредним субјектима. Значајно је напоменути да се еко-систем подршке привредницима из године у годину усавршава и унапређује. Привредни субјекти не финансијску и /или финансијску подршку у Србији могу добити кроз Привредну комору Србије, у оквиру система акредитованих регионалних развојних агенција, технолошких паркова, бизнис инкубатора и регионалних иновационих стартап и смарт сити центара. Привредна комора Србије (ПКС) је законом дефинисана организација привредних субјеката. Са традицијом од 167 година, ПКС окупља привреду Србије у јединствен систем, секторски и регионално. Чланови ПКС су привредна друштва, груписана у секторе пољопривреде, индустрије и услуга, који се уже групишу у 18 секторских удружења Привредна комора Србије обухвата мрежу од 16 регионалних привредних комора и коморе главног града. Привредна комора кроз рад представништва у више европских земаља, главних спољнотрговинских партнера, посебан значај придаје интернационализацији пословања и међународном повезивању домаће привреде. ПКС заступа интересе и ставове чланова учешћем у креирању закона и других прописа важних за пословну заједницу; унапређује економску сарадњу са иностранством; пружа информативно-аналитичку подршку привреди; подстиче извозну активност и укључивање домаћих компанија у међународне ланце добављача. Такође кроз повезивање привреде и науке подстиче примену нових технологија и знања у савременом пословању и производњи. Развојна агенција Србије (РАС) са мрежом регионалних развојних агенција, је национална агенција основана за обављање развојних, стручних и оперативних послова подстицања и реализације директних улагања, промоције и повећања извоза, развоја и унапређења конкурентности привредних субјеката. РАС спроводи стандардизовани сет услуга преко акредитованих регионалних развојних агенција (АРРА), у смислу овог програма, представља четири групе стандардизованих услуга, и то: обуке, саветодавне услуге, менторинг и пакет услуга за младе и жене предузетнице. МСП-а и предузетницима АРРА пружају све неопходне информације у вези са започињањем пословања (правни прописи, обавезе МСП-а, порези и таксе), доступним изворима финансирања, националним програмима за подршку микро, малим и средњим предузећима и предузетницима и пружају техничку помоћ за подношење пријава.

APPA реализују бесплатне обуке, саветовање, пословно повезивање, консалтинг и менторинг. У Србији до овога тренутка има 17 APPA које су, процесом акредитације по критеријумима Закона о регионалном развоју⁵ и релевантних подзаконских аката, постале субјекти регионалног развоја. APPA делују као катализатор регионалног развоја, учествују у имплементацији релевантних националних политика, програма и пројеката на територији своје надлежности, чиме практично представљају мост за комуникацију и координацију развојних политика и програма између националног и локалног нивоа власти у Србији⁶. Технолошки паркови окупљају МСП-а у домену високих технологија и представљају место где се повезују институције, наука и привреда. Захваљујући технолошким парковима, МСП-а и предузетницима је на једном месту доступна високо софистицирана опрема, а уједно им је олакшан приступ тржишту производа и услуга специфичне врсте. Предности су и близина осталих учесника у истраживачко-развојним делатностима, као и доступност актуелних научно-технолошких информација. Пословни инкубатори су центри чији је циљ да подрже отварање и развој нових предузећа. Постоји много облика инкубатора, а оно што је свима заједничко јесу услуге и стручна подршка која се пружа оснивачу предузећа како би што ефикасније започео пословање. Ова врста подршке подразумева пружање инфраструктурне, финансијске, организационе, техничке, стручне и сваке друге помоћи у развоју нових пословних подухвата. Највећа предност пословних инкубатора је управо у томе што пружају услуге које су прилагођене потребама почетника. Регионални иновациони стартап и смарт сити центри младим предузетницима стављају на располагање најсавременији радни простор, омогућавају приступ стручној, менторској, правној, саветодавној и логистичкој подршци за покретање и вођење пословања, и на тај начин стварају услове за развој стартап заједнице

⁵ Извор: Закон о регионалном развоју ("Службени гласник" РС бр. 51/2009, 30/2010 и 89/2015).

⁶ Извор: Кнежевић И., и Јеремић В. Улога акредитованих регионалних развојних агенција (APPA) у процесу припреме и спровођења кохезионе политике у републици Србији. РАРИС 2018. Пројект: Јачање капацитета институција и организација на локалном нивоу у циљу укључивања у развој и имплементацију Кохезионе политике ЕУ у Републици Србији.

4.2 Мала и средња предузећа и предузетници

Мала и средња предузећа у Србији сачињавају приведени субјекти различите економске снаге, иновационих потенцијала и развојних могућности. Према броју запослених предузећа се деле на микро (0-9 запослених), мала (10-49 запослених), средња (50-249 запослених) и велика (250 запослених или више) предузећа. Према подацима Републичког завода за статистику Србије у 2022.г. је пословало 425464 привредних субјеката. Од овог броја мала и средња предузећа и предузетници (МСП) чине 99,85%. Највећи број МСП регистрован је у сектору прерађивачке индустрије (14,30%), грађевинарства (9,92%), трговине (21,83%), саобраћају (9,61%) и стручне, научне и техничке делатности (14,36%).

Табела 2. Број пословних субјеката у Србији по секторима делатности, 2022.г.

	Сектор делатности	Предузетници	Микро предузећа	Мала предузећа	Средња предузећа	Велика предузећа	Укупно
A	Пољопривреда, шумарство и рибарство	3059	3306	332	73	6	6776
B	Рударство	144	275	48	18	11	496
C	Прерађивачка индустрија	45013	11974	2809	944	267	61007
D	Снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација	56	907	55	22	7	1047
E	Снабдевање водом; управљање отпадним водама, контролисање процеса уклањања отпада и сличне активности	1147	531	144	145	27	1994
F	Грађевинарство	32130	8439	1319	250	34	42172
G	Трговина на велико и трговина на мало; поправка моторних возила и мотоцикала	61392	27836	3013	494	97	92832
H	Саобраћај и складиштење	33515	6140	986	173	34	40848
I	Услуге смештаја и исхране	25674	3491	763	112	7	30047
J	Информисање и комуникације	18960	6519	869	240	41	26629
K	Финансијске делатности и делатност осигурања	1719	641	45	13		2418
L	Пословање некретнинама	1471	2247	92	21		3831
M	Стручне, научне и техничке делатности	46174	13424	1222	187	18	61025
N	Административне и помоћне услужне делатности	9473	3431	561	166	59	13690
O	Државна управа и одбрана; обавезно социјално осигурање		7	1	1		9
P	Образовање	3314	1351	84	5	0	4754
Q	Здравствена и социјална заштита	6604	83	56	4	0	6747
R	Уметност; забава и рекреација	4209	675	68	39	14	5005
S	Остале услужне делатности	23094	962	73	6	2	24137
	Укупно	317148	92239	12540	2913	624	425464

Извор: Бурзановић М. Предузећа по величини и предузетници у Републици Србији, 2020-2022. Републички завод за статистику. Београд 2024.

МСП сектор, односно мала и средња предузећа заједно са предузетничким и занатским радњама представљају окосницу развоја и запошљавања у Србији.

Овај сектор је у 2021.г. обезбедио око 2/3 укупне запослености и остварио 59,20% БДВ, 39,50% извоза, 51,90% инвестиција⁷. Сектор МСП у Србији карактерише уситњеност, бројност, висока фреквенција гашења и оснивања нових предузетничких радњи. Ипак у области пословне демографије забележена су позитивна кретања. У 2022.г. отворено је 25421 нових привредних субјеката, а угашено 14684 привредна субјеката. У апсолутном износу, број предузећа се повећао за 10737. Укупан нето ефекат основаних/угашених привредних субјеката у 2022. г. је позитиван и на сваких 10 угашених привредних субјеката оснује се 13 нових, при чему је тај однос повољнији код предузетника (на 10 угашених предузетништва оснује се 14 нових) у односу на предузећа (на сваких 10 угашених предузећа оснује се 11 нових). Када се посматра период 2008-2022.г. јасно се види да је просечан број отворених пословних субјеката (38436) већи од броја затворених, односно брисаних субјеката из АПР регистра (31359)⁸. Највећи број нето основаних привредних субјеката је у секторима грађевинарства, стручне, научне, иновационе и техничке делатности и прерађивачке индустрије. Најповољнији однос између основаних и угашених привредних субјеката (нето ефекат) остварен је у секторима образовања, грађевинарства и пословања некретнинама, док је просечна стопа опстанка највећа у секторима снабдевање електричном енергијом, информисање и комуникације и образовање. Стопа профитабилности МСП сектора у 2020. години износи 37,0% и мања је у односу на просек нефинансијског сектора (39,0%) и великих предузећа (41,3%)⁹. МСП се и даље суочавају са бројним изазовима, укључујући непредвидљиво пословно окружење и недостатак финансирања. Продуктивност МСП-а у Србији је 3,7 пута нижа у односу на просек ЕУ. Такође је нижи просечан број од 2,5 радника по предузећу од просека ЕУ (3,7 радника). Генерално посматрано, пословни сектор има релативно низак ниво запослених са високом стручном спремом. Чак преко 15% предузећа нема ниједног запосленог са високим образовањем с тим да су то углавном изразито мала предузећа. Највећи број средњих пословних субјеката запошљава од 1% до 4% високообразованих, док скоро трећина великих пословних субјеката запошљава од 10% до 24% високообразованих кадрова¹⁰. У 2021. години само 1% МСП-а у Србији (3% у ЕУ) достигло је веома висок ниво дигиталног интензитета, док је 10% достигло висок ниво (18% у ЕУ). Већина МСП-а у Србији забележила су низак (31%) или веома низак (58%) ниво дигитализације. Иако емисије које производе појединачна МСП-а могу бити мале у односу на емисије великих предузећа, њихов колективни утицај на животну средину је значајан. На пример, МСП-а чине 64% укупног индустријског загађења у Европи и 53% укупних индустријских емисија угљендиоксида у Кини¹¹. С обзиром на бројност сличан тренд је и у Србији. МСП-а и предузетници играју кључну улогу у транзицији ка зеленој економији због свог великог броја и значаја за локални економски развој. У последњих неколико деценија многа предузећа предузимају мере које превазилазе законске стандарде заштите животне средине, што имплицира постојање фактора који подстичу предузећа да преузму еколошке праксе. Најзаступљеније активности усредсређене су на финансијску добит коју треба остварити од зелених тржишта или од уштеде трошкова. Као што показују Google претраге за зелене производе, између 2016. и 2020.г. потражња за овим производима порасла је за 71%¹². Понуда зелених производа и услуга од стране предузећа је један од покретач зелене транзиције. Према подацима "Flash Eurobarometer 498" у 2021.г. зелене производе и услуге пласирају 31,60% предузећа у ЕУ док у Србији то је само 24,50%. Наведени подаци укључују рециклиране пластичне боце, електричну енергију произведену из обновљивих извора енергије, електричне аутомобиле и консултантске услуге које пружају зелену обуку. Предузећа постају зелена чак и када наставе да нуде конвенционалне производе или услуге, тако што своје процесе учине еколошки прихватљивим.

⁷ Извор: Колектив аутора. Заједничка компаративна студија запошљивости и прекограничне мобилности у прекограничном подручју Србије и Северне Македоније. Пројекат Шанса за тебе (енг. Opportunity4You). Центар за развој Јабланичког и Пчињског округа Лесковац, 2023.

⁸ ibidem

⁹ Извор: Николић М. и Филиповић М. Извештај о малим и средњим предузећима и предузетништву 2020. Министарство привреде. Београд, 2022.

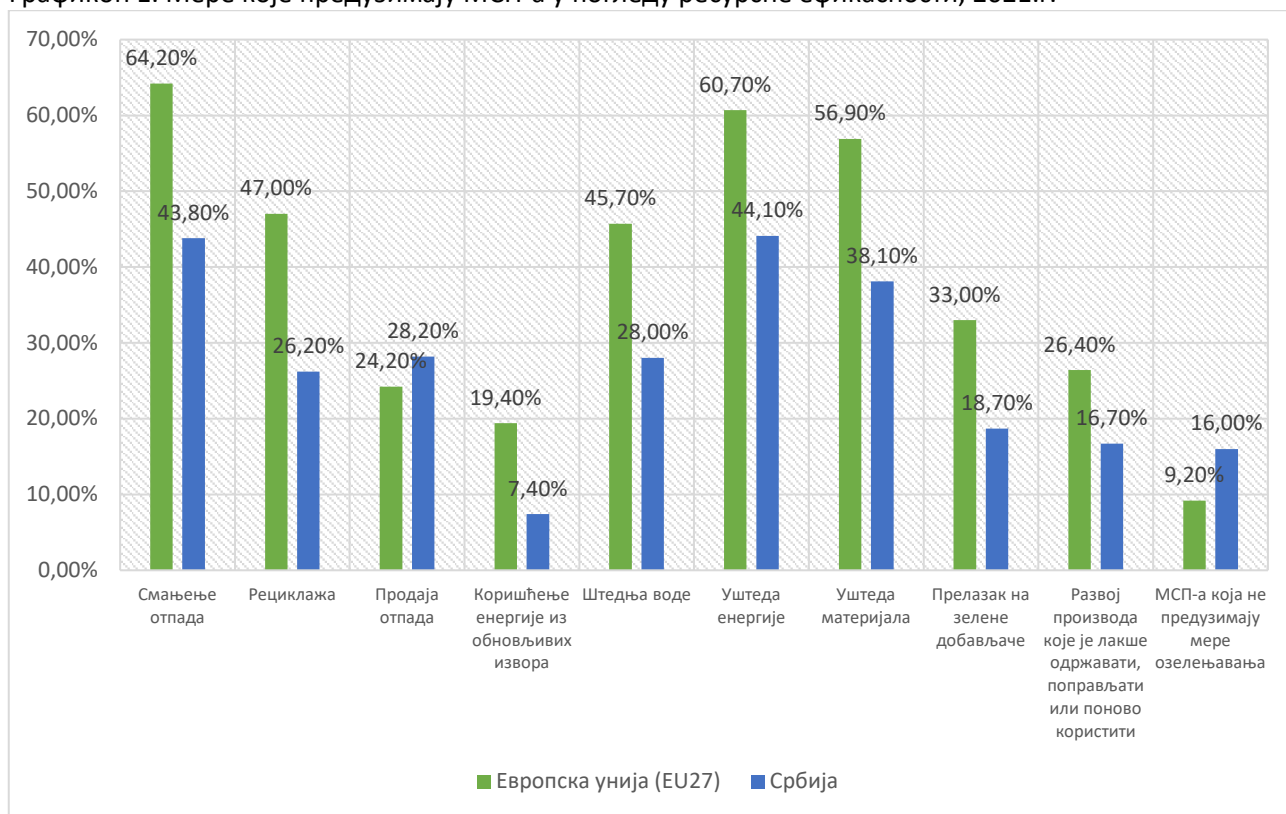
¹⁰ Извор: Влада Републике Србије. Стратегија паметне специјализације у Републици Србији за период од 2020. до 2027. године ("Службени гласник РС", број 21 од 6. марта 2020).

¹¹ Извор: International Labour Organization. Greening Enterprises - Transforming processes and workplaces. ILO, 2022.

¹² ibidem

Озелењавање процеса односи се на трансформацију пословних/производних процеса предузећа како би оно постало зелено. Већина предузећа имају потенцијал за озелењавање пословања путем повећања ефикасности коришћења ресурса. Овакав приступ омогућује предузећима да направе значајне уштеде и да на крају побољшају своју конкурентност на тржиштима у земљи и иностранству. Конкурентске предности одрживости се јављају кроз већу ефикасност енергије и материјала, али подједнако, ако не и више путем повећане продуктивности рада. Озелењавање пословања може смањити дугорочне трошкове јер предузећа проналазе нове начине да остваре уштеде и повећају профитне марже. Ово се може постићи, на пример, смањењем потрошње енергије, повећањем интензитета ресурса и рециклирањем материјала. Ово је главни фактор који утиче на одлуке предузећа да постану зелене. Други фактор који покреће зелену транзицију на нивоу предузећа је повећана продуктивност рада, која је сама вођена иновацијама и вештинама. Прво, нова технологија, као и увођење еколошких стандарда, захтева од предузећа да мењају организациону праксу на начин који истовремено повећава знање и вештине запослених у односу на нове процесе, а самим тим и повећава продуктивност рада. Друго, запослени могу бити више посвећени предузећима која су усвојила стандарде заштите животне средине, што препознаје све већи део политике људских ресурса. Према подацима "Flash Eurobarometer 498" у 2021.г. 9,20% предузећа у ЕУ и 16,00% у Србији не предузимају никакве мере озелењавања пословања и повећања ресурсне ефикасности.

Графикон 1. Мере које предузимају МСП-а у погледу ресурсне ефикасности, 2021.г.

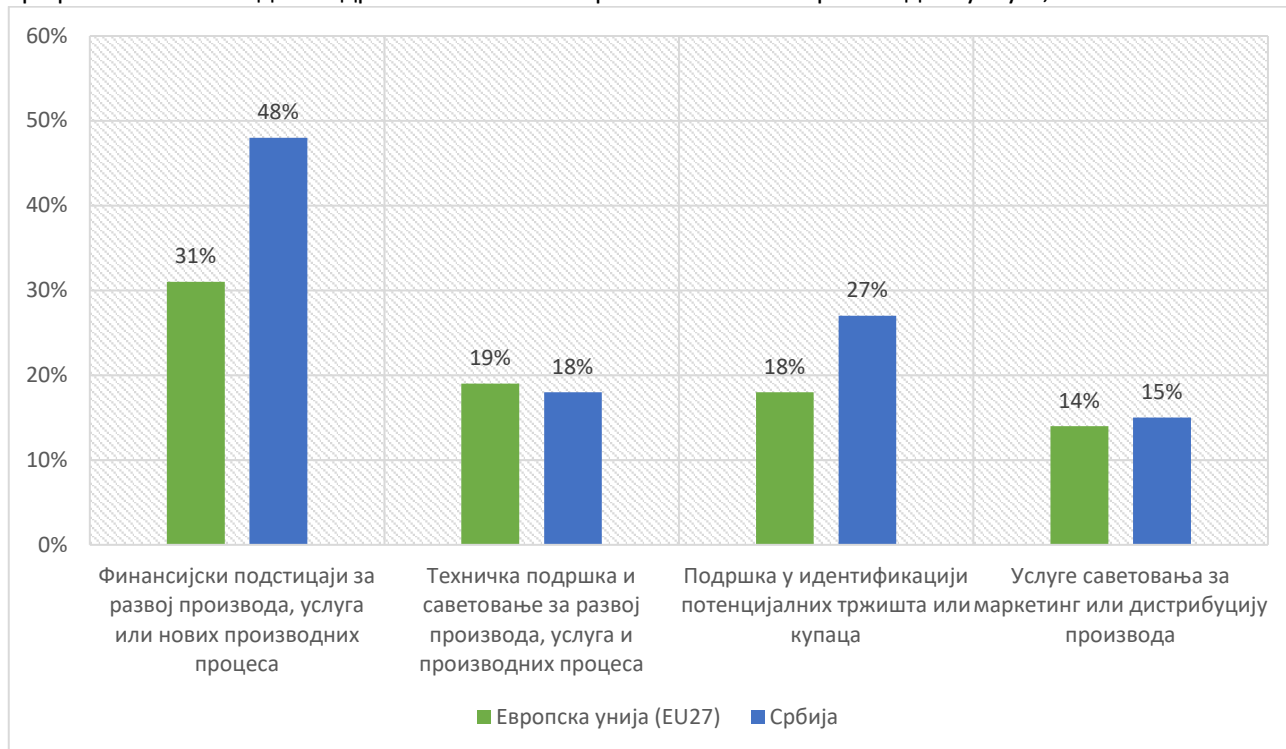

Извор: European Commission. 2022. Flash Eurobarometer 498: SMEs, Green Markets and Resource Efficiency.

Већина предузећа у ЕУ и Србији предузима бар једну од мера озелењавање пословања. Према наведеном истраживању, две трећине предузећа истакло је да су мере за повећање ефикасност ресурса смањиле или нису имале утицаја на њихове трошкове производње. Међу МСП-а које су предузеле мере ефикасности ресурса, минимизирање отпада и уштеда енергије су мере које су најчешће примењиване, а већина предузећа се ослањала на сопствене финансијске ресурсе и техничку експертизу. Иако већина предузећа предузима мере за заштиту животне средине, удео предузећа укључених у зелену транзицију варира између делатности. Најзаступљенији су сектори у области туризма и енергетике. Нека предузећа су се суочиле са препрекама као што су сложеност административних и правних процедура или недостатак набавке потребних материјала. Главне препреке за озелењавање пословања односе се на недостатак финансијских средстава.

За највећи број предузећа из ЕУ (31%) и Србије (48%) финансијски подстицаји за развој производа, услуга или озелењавања производних процеса су преко потребни. Техничка подршка и саветовање за озелењавање пословања и маркетинг или дистрибуцију производа припада наредној групи приоритетних потреба.

Графикон 2. Неопходна подршка МСП-а за покретање зелених производа и услуга, 2021.г.

Извор: OECD (2022), "Type of support that would help SMEs launch green products or services, 2021", in SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2022: Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe, SME Policy Index, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/8e3686f7-en>.

Јавне набавке су процеси којим владе купују робу, услуге и радове од приватног сектора. Оне се процењују на 12% светског БДП-а. У многим земљама примењују се праксе одрживе набавке, што значи да фаворизују зелене производе и услуге у односу на производе и услуге који имају ниску оцену у аспектима одрживости¹³. Зелене јавне набавке се односе на процес у коме јавне власти настоје да набаве добра, услуге и радове који су мање штетни по животну средину када се узме у обзир цео њихов животни циклус и укључи факторе животне средине у одређивање цена робе и услуга. То омогућава јавни сектор да инкорпорира, кроз своју колективну куповну моћ, критеријуме одрживости и боље стандарде рада у одлуке о куповини у обиму који може померити тржишта. Интегрисање еколошких критеријума у процедуре набавке подстиче зеленије начине производње и обезбеђује већу понуду зелених добара и услуга. Области које могу бити укључене у такве уговоре укључују, као минимум: (а) употребу еколошки прихватљивих производа за чишћење; б) мере на радном месту за избегавање расипања третиране воде; (ц) обезбеђивање безбедне опреме за раднике; (д) програме обуке запослених у року од три месеца од склапања уговора о смањењу потрошње електричне енергије, воде и производње чврстог отпада у складу са важећим еколошким прописима; и (е) управљање отпадом на радном месту (разврставање отпада који се може рециклирати, одлагање батерија).

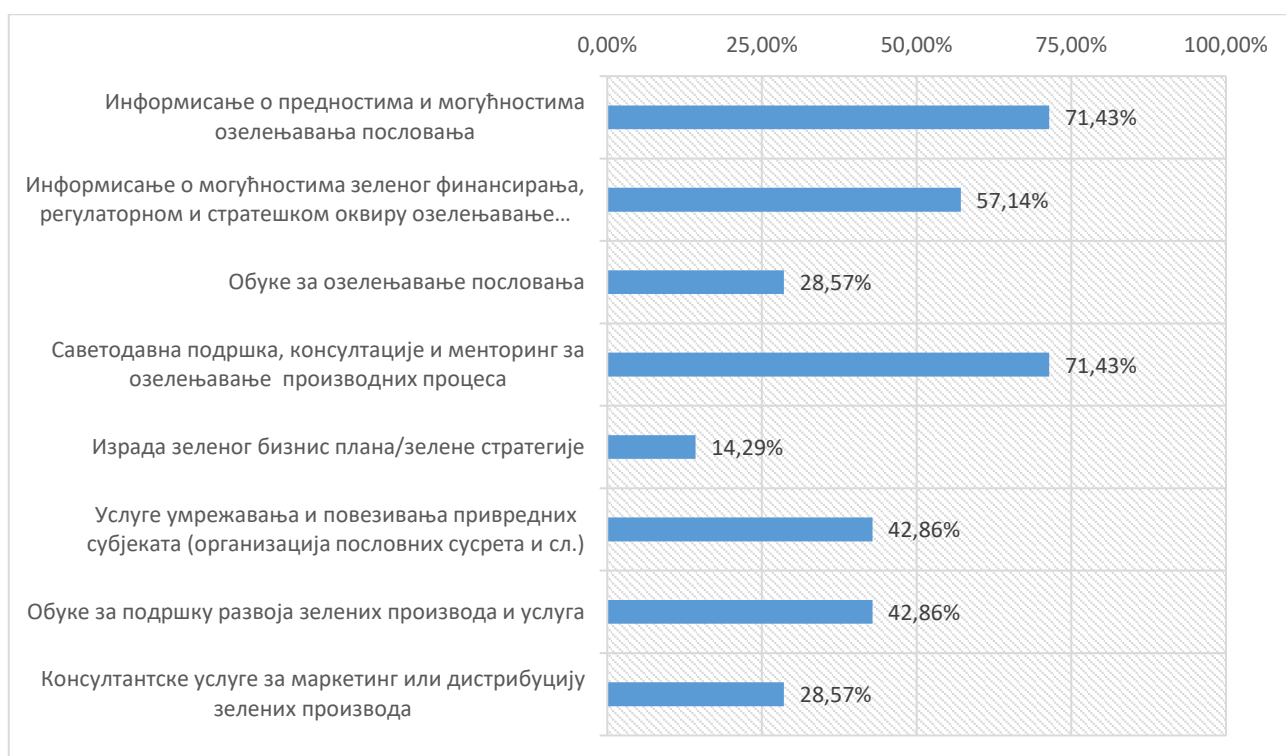
¹³ Извор: International Training Centre of the International Labour Organization and Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, Green Business Guide. 2022.

5. Анализа потреба за обукама и вештинама за озелењавање пословања

5.1 Организације за подршку пословању

Према овом истраживању званично у Србији има 95 институција и организација пружају пословну подршку МСП-а. Учешће у истраживању је прихватило 15 ОПП, односно 15,79% од укупног броја идентификованих ОПП у Србији. Највећи број испитаника долази из акредитованих регионалних развојних агенција (53,33%), научно технолошких паркова (20,00%) и пословних инкубатора (13,33%). Најмање су заступљени иновациони или стартап центри и регионалне привредне коморе. Ове две категорије су заступљене свака са по 6,67%. Услуге озелењавање пословања пружа 40% учесника истраживања, док њих 20% планира њихово увођење. Информисање о предностима и могућностима озелењавања пословања (20,00%), информисање о могућностима зеленог финансирања, регулаторном и стратешком оквиру озелењавање пословања (16,00%) и саветодавна подршка, консултације и менторинг за озелењавање производних процеса (20,00%) су најзаступљеније услуге које пружају ОПП-у. Структурно најмање заступљене услуге су обуке за озелењавање пословања (8,00%) и израда зеленог бизнис плана/зелене стратегије (4,00%).

Графикон 3. Врста пружених услуга из домена озелењавања пословања

ОПП-у услуге озелењавања пословања највише пружају јединицама локалне самоуправе (71,43%), МСП-а (57,14%) и јавном сектору 42,86%. Заинтересованост МСП за услуге озелењавања пословања износи 46,67%. Ово практично значи да свако друго предузеће које долази код ОПП-у тражи услуге озелењавања пословања.

Табела 3. ОПП - Главни корисници услуга за озелењавање пословања

Корисници услуга	Фреквенција	Ранг
Јединице локалне самоуправе	71,43%	1
Јавна предузећа и установе	42,86%	3
Микро, мала и средња предузећа, предузетници и занатске радње	57,14%	2
Организације за подршку пословању	14,29%	4
Остали: корисници/учесници обука и радионица	14,29%	4

Претходно учешће на обукама из домена за озелењавање пословања има само 26,67% ОПП-у. Према врстама обука најзаступљеније су енергетска ефикасност (33,33%), озелењавање пословања (44,44%) и зелена транзиција и циркуларна економија (22,22%). Индикативно је шаренило модула обука на којима су ОПП-у учествовали. То су пре свега обуке и модули као што су алати за зелене перформансе, иновативна решења енергетске ефикасности, зелене јавне набавке, кључни изазови за привреду на путу зелене трансформације, озелењавање пословања-зелени бизнис план, циркуларна економија и сл. Због тога не изненађује податак да је чак 86,67% учесника истраживања исказало потребу за унапређење знања из области озелењавања пословања.

Графикон 4. Потребе ОПП-у за рад са МСП сектором на пољу озелењавања пословања

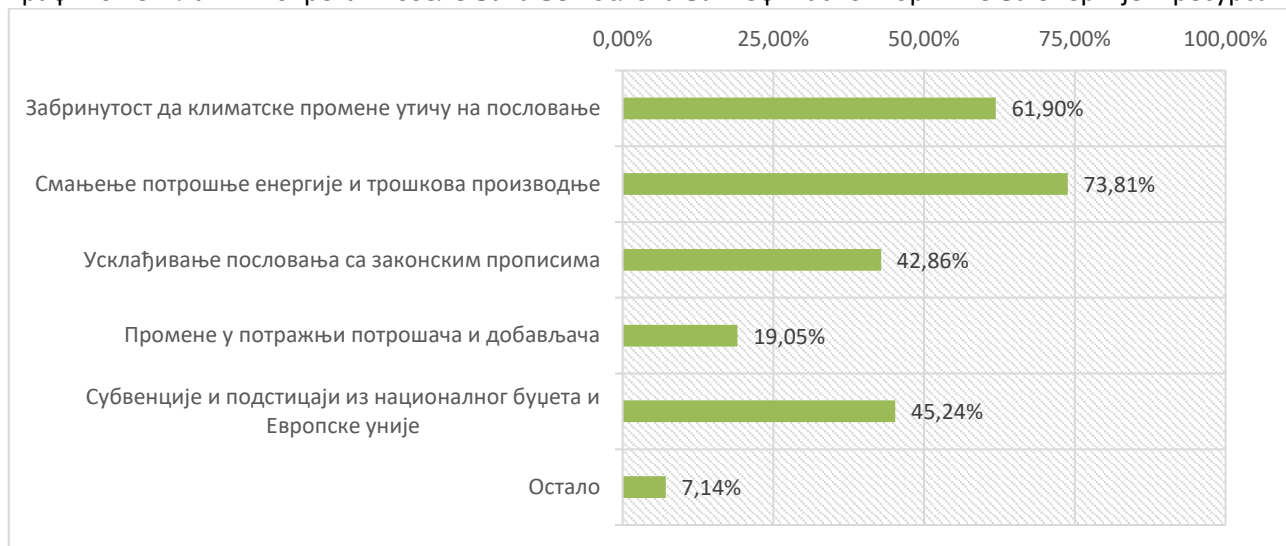

Приручник или водич за озелењавање пословања и друге публикације као и платформа за е-учење за озелењавање пословања су приоритетне потребе ОПП-з. Међутим не заостају тренинг тренера за озелењавање пословања са пратећим програмом и тренинг материјалом.

5.2 Мала и средња предузећа и предузетници

Професионални развој је сложен процес који подразумева стално развијање компетенција запослених у некој организацији како би они квалитетније обављали посао и постигли очекиване резултате на радном месту. За повећање ефикасности ресурса и остварење зелене транзиције у неопходно је стицање знања и вештина за озелењавање пословања. Због тога је неопходна процена потреба за обукама и накнадна анализа недостатака вештина МСП-а из области озелењавања пословања. Ова процена извршена је путем истраживања. Учесће у истраживању прихватила су 42 привредна субјекта, од који су 64,29% привредна друштва, 33,33% предузетника и 2,38% задруга. Према величини 59,52% су микро, 30,95% мала и 9,52% средња предузећа. Истраживање је обухватило МСП-а из која послују у сектору прерађивачке индустрије (прехрамбена индустрија, прерада дрвета, метала, хемијских производа, производња текстила, одеће, прерада коже и производње обуће). Производњом зелених производа бави се само 33,33% ових МСП-а. Две трећине испитиваних МСП-а у свом производном асортиману нема зелене производе. Планско стратешки приступ за озелењавање пословања има 40,48% МСП-а. Под овим приступом подразумева се поседовање бизнис плана или стратегије озелењавања пословања. Индикативно је да само 26,19% МСП-а имају задужене особе за питања екологије или озелењавања пословања. Када је реч о познавању принципа зеленог пословања, мање од половине (42,86%) МСП-а је са њима упознато. Наведено потврђује да је недостатак информација о зеленом пословању препрека на путу зелене транзиције МСП-а у Србији. Основи мотиви за озелењавање пословања су смањење потрошње енергије и трошкова производње (29,52%) и забринутост да климатске промене утичу на пословање (24,76%). Субвенције и подстицаји из националног буџета и Европске уније (18,10%) и усклађивање пословања са законским прописима (17,14%) су наредни покретачи озелењавање пословања и ефикасног коришћења енергије и ресурса МСП-а. Промене у потражњи потрошача и добављача (7,62%) су најмање заступљени мотив за озелењавање пословања. Из категорије осталих мотива треба издвојити строгу примену стандарда и прописа у процесу производње.

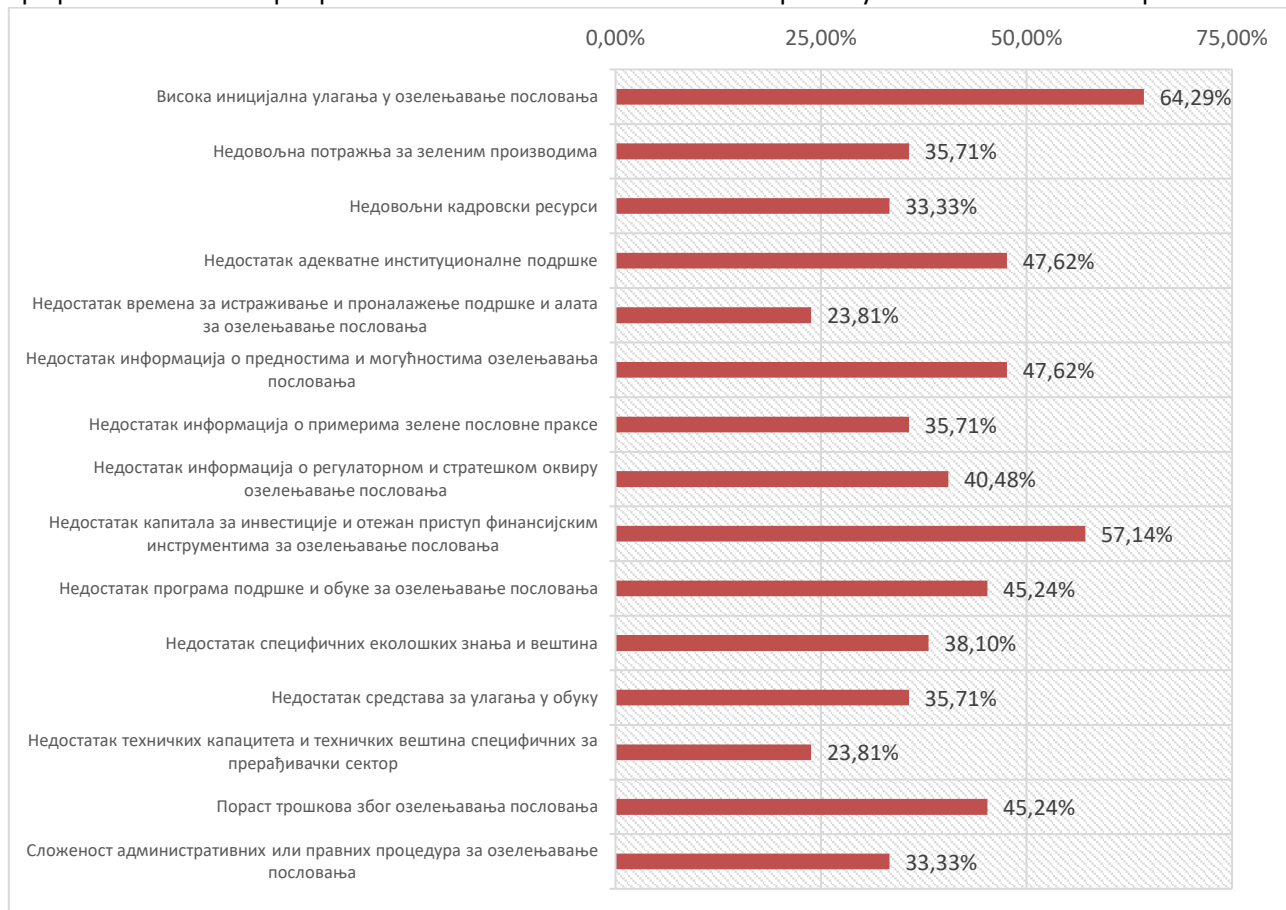
Графикон 5. Главни покретачи озелењавање пословања и ефикасног коришћења енергије и ресурса

Резултати истраживања показују да у структури препрека за озелењавања пословања и примену зелених пословних пракси на првом месту су висока иницијална улагања у озелењавање пословања (10,55%) и недостатак капитала за инвестиције и отежан приступ финансијским инструментима за озелењавање пословања (9,38%). Наредне идентификоване препреке су недостатак адекватне институционалне подршке (7,81%); недостатак информација о предностима и могућностима озелењавања пословања (7,81%); недостатак програма подршке и обуке за озелењавање пословања (7,42%); пораст трошкова због озелењавања пословања (7,42%); недостатак информација о регулаторном и стратешком оквиру озелењавање пословања (6,64%); недостатак специфичних еколошких знања и вештина (6,25%); недовољна потражња за зеленим производима (5,86%);

недостатак информација о примерима зелене пословне праксе (5,86%); недостатак средстава за улагања у обуку (5,86%) и недовољни кадровски ресурси (5,47%). Најмање забрињавајуће препреке су сложеност административних или правних процедура за озелењавање пословања (5,47%), недостатак времена за истраживање и проналажење подршке и алата за озелењавање пословања (3,91%) и недостатак техничких капацитета и техничких вештина специфичних за прерађивачки сектор (3,91%). Наведени резултати се поклапају са истраживањем Flash Eurobarometer 498, по коме су недостатак капитала, информација и обука кључна ограничења за усвајање и примену зелених пословних пракси. Подаци наведени у истраживању МСП Компас 2024¹⁴ показују да мали број (око 15%) предузећа у Србији спроводи или планира улагања у неки аспект зелене транзиције као и да су финансије највећа баријера (25%). Ови резултати се поклапају са налазима овог истраживања.

Графикон 6. Главне препреке за озелењавања пословања и примену зелених пословних пракси

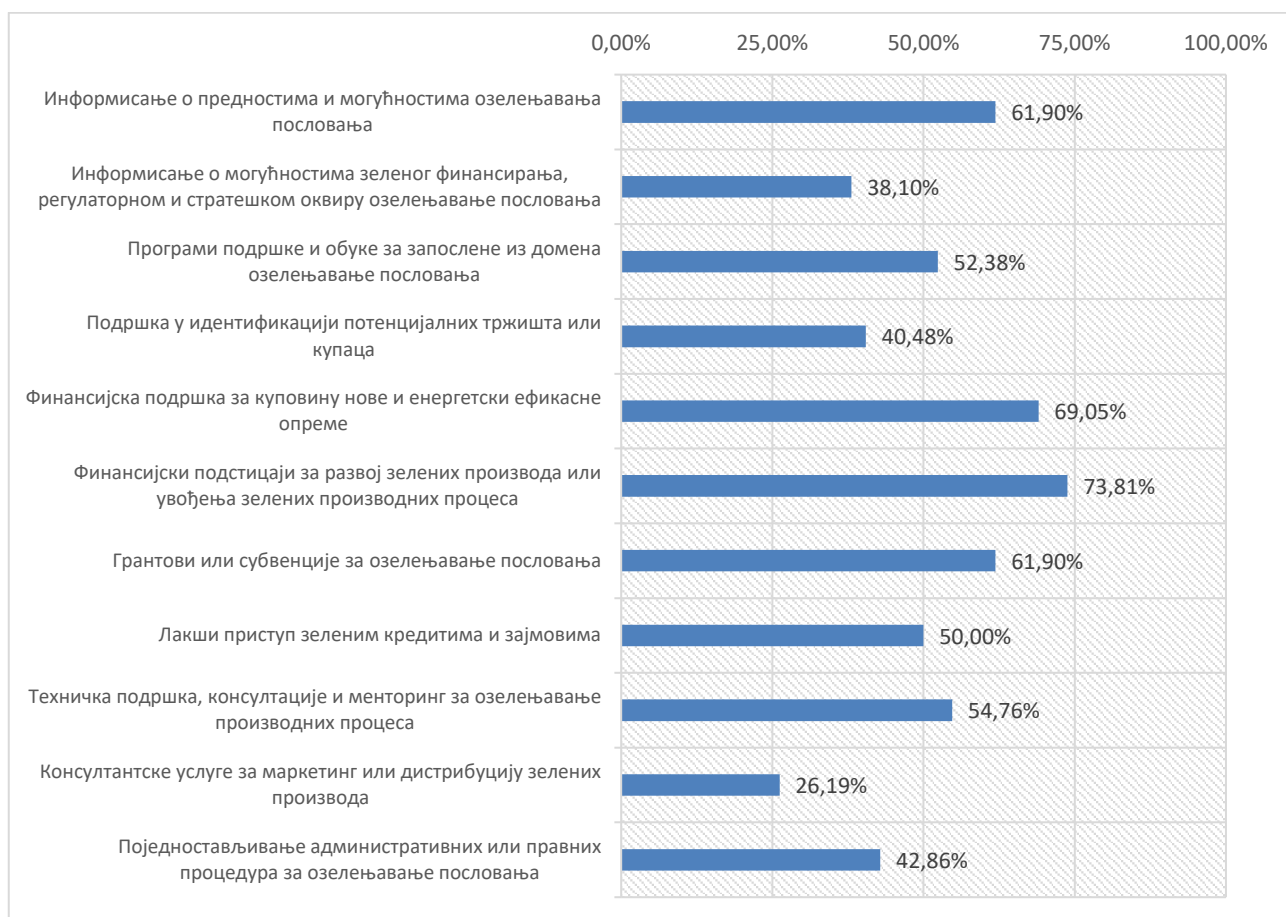

Структура потребне подршке МСП-а за успешно озелењавање пословања прати претходно идентификоване препреке. Финансијски подстицаји за развој зелених производа или увођења зелених производних процеса (12,92%) и финансијска подршка за куповину нове и енергетски ефикасне опреме (12,08%) су на почетку идентификованих приоритета. Потом следе информисање о предностима и могућностима озелењавања пословања (10,83%); грантови или субвенције за озелењавање пословања (10,83%); техничка подршка, консултације и менторинг за озелењавање производних процеса (9,58%); програми подршке и обуке за запослене из домена озелењавање пословања (9,17%); лакши приступ зеленим кредитима и зајмовима (8,75%); поједностављивање административних или правних процедура за озелењавање пословања (7,50%); подршка у идентификацији потенцијалних тржишта или купаца (7,08%); информисање о могућностима зеленог финансирања, регулаторном и стратешком оквиру озелењавање пословања (6,67%) и консултантске услуге за маркетинг или дистрибуцију зелених производа (4,58%).

¹⁴ Извор: Center for Advanced Economic Studies. Overview of the SME sector in 2023 and expectations for 2024 – SME Compass, May 2024.

Посматрано у целини МСП-а у Србији је преко потребна финансијска подршка (44,58%) и информисање и тренинг (36,25%) за озелењавање пословања. Ова слика потреба је изузетно важна за планирање мера подршке за озелењавање пословања на локалном, регионалном и националном нивоу. Креатори јавних политика на свим нивоима треба размотре могућности зелене финансијске подршке из својих буџета (нпр. боље рангирање пријава за субвенционисање набавке нове и енергетски ефикасне опреме у односу на класичну опрему или циљано расписивање мера финансијске и нефинансијске подршке за озелењавање пословања). Такође једна од мера може бити зелене јавне набавке.

Графикон 7. Неопходне врсте подршке за успешно озелењавање пословања МСП-а

Рециклажа и смањење отпада (32,58%) и очување енергије и воде (26,97%) су преовлађујуће мере у структури озелењавања, а које примењују МСП-а у Србији. У случају очувања енергије оне се односе на примену енергетски ефикасне опреме и расвете, термичку изолацију објеката, примену ефикасних система за хлађење и грејање. Мере за очување воде се односе на њену поновна употребу у производном процесу. Употребу био-разградивих материјала или еколошки прихватљивих хемијских средстава као и примену мера за пречишћавање ваздуха и воде практикује 15,73% МСП-а. Зелена дистрибуција (паковање и одрживи транспорт) учествује 10,11% а зелене набавке са 11,24% у структури примењених мера. Од укупног броја учесника истраживања 7,14% МСП-а се изјаснило да не примењује ниједну меру озелењавања пословања. Истраживање бележи изузетно мали бој МСП-а (7,14%) која су учествовала на некој обуци у вези озелењавања пословања. Због тога не изненађује податак да је две трећине учесника истраживања заинтересовано за унапређење знања из области озелењавања пословања. Претходно изнети подаци и анализа показује неопходност пружања обука из домена 1) рециклаже и смањење отпада; 2) очувања енергије и воде; 3) спречавања загађења; 4) зелене дистрибуција и 5) зелене набавке и зелени финансијски инструменти. За МСП-у Србији изузетно је занимљиво коришћење зелених финансијских инструмената.

6. Закључак

6.1 Организације за подршку пословању

За успешну реализацију зелене транзиције и прелазак на зелену економију неопходно је стицање практичних знања и вештина за озелењавање пословања. На том путу ОПП-у су важна карика за усмеравање МСП-а ка усвајању зелених пословних пракси. Да би одговорили овом изазову тренери из ОПП-у морају бити опремљени новим компетенцијама (вештинама, знањем, ставовима) и алатима за озелењавање пословања. Друга категорија се односи на припрему и тестирање алата за озелењавање пословања. У ове алате спадају тренинг материја, приручници, водичи, контролне листе и публикације у вези озелењавања пословања. Обе категорије су једнако важне и међусобно се допуњују. Резултати учесничке процене (фокус група 30.08.2024.г), односно оцењивање значаја и рангирање приоритета за пружање услуга МСП-а из области озелењавање пословања (табела испод) показују да је 40% понуђених опција категорисано као приоритет, док је 60% њих окарактерисано као важно. Практични водич за озелењавање пословања је рангиран на првом месту потреба. Овај резултат у потпуности кореспондира са налазима добијених путем интервјуа. На листи од 5 приоритета налазе се: 1) Практични водич за озелењавање пословања; 2) Озелењавање пословања - платформа за е-учење; 3) Наставни план и програм обуке за 5 Модула обуке из области озелењавања предузећа и тренинг материјал за озелењавање пословања (презентације, студије случајева, пред/пост тестови, евалуациони упитници и др.); 4) Тренинг тренера за озелењавање пословања; 5) Е-брошура: Зелена Европа - примери добре зелене праксе.

Табела 4. Учесничка процена: Потребe ОПП-у за пружање услуга МСП-а из области озелењавање пословања

	Потребe	Значај за ОПП-у	Ранг
1	Тренинг тренера за озелењавање пословања	● ● ●	4
2	Озелењавање пословања – Приручник за тренере из организација за пословну подршку	● ●	9
3	Е-брошура: Зелена Европа - примери добре зелене праксе	● ●	5
4	Транснационална прилагођена методологија обуке за озелењавање пословања	● ●	10
5	Курикулум (Наставни план и програм обуке за 5 Модула обуке из области озелењавања предузећа и Тренинг материјал за озелењавање пословања (презентације, студије случајева, пред/пост тестови, евалуациони упитници и др))	● ● ●	3
6	Зелени алати за самопроцену МСП-а и предузетника (листа за само процену пословних процеса)	● ●	7
7	Практични водич за озелењавање пословања	● ● ●	1
8	Озелењавање пословања база знања и алата за учење	● ●	6
9	Озелењавање пословања - платформа за е-учење	● ● ●	2
10	Бизнис План/Стратегија за озелењавање пословања (образац)	● ●	8

Легенда

Неважно	Мање важно	Важно	Приоритет
—	●	● ●	● ● ●

Консензусом учесника на радионици фокус групе за ОПП из Србије потврђени су резултати истраживања и анализа недостајућих вештина и потреба за обукама организација за подршку пословању и ОПП-у и МСП-а у Србији.

Из угла ОПП-а веома је изазовна реализација обука за озелењавање пословања МСП-а. Због тога је неопходна изградња капацитета ОПП-у за пружање услуга озелењавање пословања. У овој изградњи капацитета посебно место заузима оспособљавање тренера за самосталну реализацију обука из области озелењавања пословања. Сврха овог тренинга је стицање компетенција за реализацију наставног програма који се састоји од 5 модула и који покривају области 1) рециклаже и смањење отпада; 2) очувања енергије и воде; 3) спречавања загађења; 4) зелене дистрибуција (паковање и одрживи транспорт) и 5) зелене набавке и зелени финансијски инструменти. Садржај и структура овог наставног програма утврђена је на радионици фокус групе за МСП-а из Србије од 21.08.2024.г. Тренинг тренера за озелењавање пословања треба реализовати у трајању од три дана. Првог дана пажња мора бити сконцентрисана на 5 наведених модула озелењавања пословања. Поред општих начела реализације тренинга главни фокус је на постизању интерактивности у раду са МСП-а и појашњавању примера зелене праксе, а које треба да усвоје МСП-а. Другог дана обука се измешта код неког предузећа из непосредног окружења где се обука реализује. У раду са изабраним предузећем, полазници обука треба да изврше ситуациону анализу стања озелењавања привредног субјекта и да тестирају модел бизнис плана/стратегije озелењавање пословања. Трећег дана полазници обука радиће на нацрту наставног програма (тренерска агенда) за озелењавање пословања и систему за оцењивање ефеката реализоване обуке. У припремној фази тренинга неопходно је припремити тренинг програм, приручник за тренера и пратеће алате за реализацију обуке.

6.2 Микро, мала и средња предузећа, предузетници и занатлије

Оптимизација производних процеса или увођење ефикаснијих процеса, МСП-а смањују потребе за ресурсима а самим тим и производњу отпада. Променом дизајна производа (промена облика или величине или паковања) без промене његове функционалности смањује се потреба за производним ресурсима. Смањењем количине материјала за паковање и/или габарита упакованог производа остварују се уштеде приликом транспорта јер се повећава број јединца отпремљеног производа. Поред смањења отпада побољшањем ефикасности процеса, предузећа могу поново користити отпад или могу отпад проследити другим компанијама. Прелазак на рециклиране и/или рециклабилне материјале могу се смањити трошкови сировина. Повећање енергетске ефикасности путем топлотне изолације или употребом енергетски ефикасне расвете и ефикасних система за хлађење и грејање могу се остварити значајне уштеде које превазилазе инвестициона улагања. Побољшање ефикасности ресурса у МСП-а пружа огроман потенцијал за смањење трошкова производње и повећање продуктивности. Нека предузећа су постигла "нула отпада", при чему се сви материјали или у потпуности користе у пословању или се рециклирају. Друга предузећа су постигла затворену петљу коришћења воде, у којој је елиминисано испуштање отпадних вода. Добре праксе управљања отпадом помажу предузећима да смање производне трошкове. Нека предузећа користе само секундарне (тј. рециклиране) материјале у свом производном процесу. У свим овим случајевима и многим другим, предузећа су донела инвестиционе и оперативне одлуке које су значајно смањиле њихов утицај на животну средину. Реализовано истраживање показује да примена мера озелењавања пословања може довести до побољшања квалитета производа и вредности предузећа али и смањење производних трошкова. Све већи број великих компанија укључује захтеве одрживости у своје процесе набавке. То значи да ће они бирати производе и/или сировине на основу критеријума одрживости. Предузећа која желе да постану добављачи за велике компаније често ће морати да потврде да њихови производи, услуге и процеси испуњавају одређене еколошке критеријуме. Из угла МСП-а обука за озелењавање пословања мора да садржи широк спектар тема који покрива значајне аспекте озелењавања пословања. На пример озелењавање канцеларија има вишеструки позитивни утицај јер води до смањења употребе папира и отпада као и уштеду електричне енергију. Успостављање нових параметара набавке за канцеларијску опрему повећава се енергетска ефикасност и доприноси лакшем рециклирању електронског отпада. Прелазак на нетоксична средства за чишћење канцеларија побољшава квалитет ваздуха у затвореном простору и обезбеђује здравије радно окружење.

Табела 5. Структура мера озелењавања пословања МСП-а из Србије

	Мера	Заступљеност	Ранг
1	Рециклажа и смањење отпада	32,58%	1
2	Очување енергије (примена енергетски ефикасне опреме и расвете, термичка изолација објеката, примена ефикасних система за хлађење и грејање и слично) и очување воде (поновна употреба воде из производног процеса и сл.)	26,97%	2
3	Спречавање загађења (употреба био-разградивих материјала у производњи, употреба еколошки прихватљивих хемијских средстава у производњи или замена токсичног и опасног репроматеријала мање токсичним алтернативама, пречишћавање ваздуха и воде и сл.)	15,73%	3
4	Зелена дистрибуција (паковање и одрживи транспорт)	10,11%	5
5	Зелене набавке (набавка еколошки прихватљивих материјала/сировина) и коришћење зелених финансијских инструмената (субвенције, кредити ...)	11,24%	4

Подизање свести и обука запослених је кључни елемент у зелене транзиције. Предузећа играју виталну улогу у развоју зелених вештина јер помажу у идентификацији недостатака вештина и развијању нових програма обуке. У Србији само 7,14% МСП-а, односно учесника истраживања имало је додира са обукама за озелењавање пословања. Због тога уопште не изненађује податак да је 64,29% МСП-а заинтересовано за унапређење знања из области озелењавања пословања. Предузећа у Србији све више виде прилику да одговоре на потражњу купаца за зеленим производима и услугама. Истовремено јасно разумеју значај озелењавање пословања за њих. Овај значај се огледа у повећању профитабилности уз смањење трошкова, смањењу оперативних и режијских трошкова, побољшању конкурентске предности и приступу новим тржиштима. Резултати учесничке процене (фокус група 21.08.2024.г.), процене структуре и потреба за обукама из области озелењавање пословања (табела испод) показуј да је 36,0% понуђених тема категорисано као приоритет, док је 40,0% њих окарактерисано као важно. Мање важне теме су категорисане са 24,0%. Индикативно је да ниједна од предложених тема није окарактерисана као неважна. Мапирање тема и садржаја обука за озелењавање пословања на фокус групи за МСП-а од 21.08.2024.г. као и целокупно истраживање показују да обука за озелењавање пословања буде модуларног типа састављена од следећих модула 1) Рециклажа и смањење отпада; 2) Очување енергије и воде; 3) Спречавање загађења; 4) Зелена дистрибуција (паковање и одрживи транспорт) и 5) Зелене набавке и зелени финансијски инструменти. За МСП-а из Србије најзначајније теме су: 1) Раздвајање/сепарација отпада; 2) Побољшање енергетске ефикасности објеката (примена енергетски ефикасне расвете, термичка изолација објеката, примена ефикасних система за хлађење и грејање и слично); 3) Коришћење енергије из обновљивих извора (сопствена производња преко соларних панела или коришћење биомасе за загревање итд.); 4) Употреба енергетски ефикасне опреме; 5) Употреба опреме са малим емисијама загађујућих материја; 6) Употреба материјала за паковање производа који су обновљиви за једнократну употребу или отпорни материјали који се могу рециклирати; 7) Локални/прекогранични транспорт (до 150 km); 8) Избегавање транспорта појединачних или мањих количина материјала или производа; 9) Коришћење зелених финансијских инструмената (субвенције, кредити ...) за унапређење конкурентности.

Табела 6. Учесничка процена: Озелењавање пословања – Процена потреба и структура обука за МСП-а

№	Модул	Тема	Значај за МСП-а
1	Рециклажа и смањење отпада	Смањење количине производног отпада што је више могуће	● ●
2		Поновна употреба отпада и нуспроизвода унутар предузећа (повонна употреба у процесу производње или употреба за грејање или за друге корисне намене)	●
3		Раздвајање/сепарација отпада	● ● ●
4		Рециклажа	● ●
5		Одлагање отпада на одговарајући начин	● ●
6	Очување енергије и воде	Побољшање енергетске ефикасности објеката (примена енергетски ефикасне расвете, термичка изолација објеката, примена ефикасних система за хлађење и грејање и слично)	● ● ●
7		Коришћење енергије из обновљивих извора (сопствена производња преко соларних панела или коришћење биомасе за загревање итд.)	● ● ●
8		Употреба енергетски ефикасне опреме	● ● ●
9		Употреба електричне енергије само онолико колико је потребно без расипање енергије	●
10		Употреба воде из обновљивих извора (кишница, поновна употреба воде из производног процеса) или само онолико колико је потребно	● ●

№	Модул	Тема	Значај за МСП-а
11	Спречавање загађења	Употреба опреме са малим емисијама загађујућих материја	● ● ●
12		Употреба био-разградивих материјала у производњи	● ●
13		Употреба еколошки прихватљивих хемијских средстава у производњи или замена токсичног и опасног репроматеријала мање токсичним алтернативама	● ●
14		Употреба безбедне процесне технологија која је лака за поправку, одржавање и коришћење	●
15		Филтрирање ваздуха приликом спаљивања отпада или дестилација/филтрација воде и поновна употреба течности	● ●
16	Зелена дистрибуција (паковање одрживи транспорт) и	За паковање производа се употребљава обновљив материјал за једнократну употребу или отпорни материјал који се може рециклирати	● ● ●
17		Локални/прекогранични транспорт (до 150 km)	● ● ●
18		Избегавање транспорта појединачних или мањих количина материјала или производа	● ●
19		За дистрибуцију производа се користе најоптималније руте	● ● ●
20		Употреба транспортних средстава која најмање загађују или имају моторе са вишим категоријама „Euro“ или „Stage“ или „Tier“ стандарда емисије издувних гасова	●
21	Зелене набавке и зелени финансијски инструменти	Набавка еколошки прихватљивих материјала/сировина (рециклирано, половно, органско, природно, био-разградиво...)	●
22		Набавка локално доступних материјала/материјала или производа	● ●
23		Набавка материјала/сировина у контејнерима и палетама за виšekратну употребу	●
24		Набавка амбалаже са рециклираним садржајем када су доступни и по разумној цени	● ●
25		Коришћење зелених финансијских инструмената (субвенције, кредити ...) за унапређење конкурентности	● ● ●

Легенда

Неважно	Мање важно	Важно	Приоритет
—	●	● ●	● ● ●

Консензусом учесника на радионици фокус групе за МСП-а из Србије потврђени су резултати истраживања и анализа недостајућих вештина и потреба за обукама организација за подршку пословању и ОПП-у и МСП-а у Србији. Из угла МСП-а област озелењавања пословања и повећање ресурсне ефикасности је изузетно значајна. Због тога обуке из области озелењавања пословања добијају посебан значај. Циљ овакве обуке је стицање практичних знања и вештина за озелењавање пословања микро, малих и средњих предузећа као и предузетничких и занатских радњи. Обука за озелењавање пословања садржаваће 12 сесија које прате претходно наведене модуле и теме. Ова обука биће реализована за 10 учесника (представника МСП-а) у трајању од три дана. У погледу методологије рада, ова обука треба да почива на интеракцији између тренера и учесника.

Кључне карактеристике методолошког приступа су: 1.) садржај програма обука мора бити усклађен са конкретним радним и процесним обавезама учесника. 2.) активно учење путем групног рада и отворене дискусије. 3.) учесници су средиште процеса учења и тако постају одговорни за сопствени развој. С обзиром на то да се ради о одраслим учесницима, обука не сме бити пуко изношење чињеница већ треба да послужи као подршка у оквиру које ће учесници усвојити нова знања, обновити знања која већ имају, али и разменити искуства са тренерима и посебно са другим учесницима обуке. Због тога је најбољи организациони облик обуке интерактивна радионица. Пре реализације обуке неопходно је развити наставни програм (курикулум), практични водич за озелењавање пословања и алате за озелењавање пословања (нпр. листе за само процену). Њихова дигитализација и постављање на "Озелењавање пословања - платформа за е-учење" омогућиће стицање знања ширем кругу корисника а само директима учесницима обука. План припреме и реализације обука приказан је у наредној табели. Планиране активности покривају припрему и реализацију обука за ОПП-у и МСП-а као и ширење резултата пројекта.

Табела 7. План припреме и реализације обука

	Активност	2024.г.				2025.г.								
		IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
1	Тренинг тренера за озелењавање пословања	X	X	X										
1.1	Озелењавање пословања – Приручник за тренере из организација за пословну подршку	●												
1.2	Е-брошура: Зелена Европа -примери добре зелене праксе		●											
1.3	Тренинг тренера за озелењавање пословања (тродневна радионица)			●										
2	Развој едукативних алата за озелењавање пословања				X	X	X							
2.1	Транснационална прилагођена методологија обуке за озелењавање пословања				●	●								
2.2	Курикулум (Наставни план и програм обуке за 5 Модула обуке из области озелењавања предузећа и Тренинг материјал за озелењавање пословања (презентације, студије случајева, пред/пост тестови, евалуациони упитници и др))				●	●								
2.3	Зелени алати за самопроцену МСП-а и предузетника (Бизнис План/Стратегија за озелењавање пословања и листа за само процену пословних процеса)				●	●								
2.4	Практични водич за озелењавање пословања				●	●								
2.5	Озелењавање пословања база знања и алата за учење				●	●	●							
2.6	Озелењавање пословања - платформа за е-учење				●	●	●							
3	Изградња капацитета малих и средњих предузећа за озелењавање пословања:							X	X	X	X	X	X	X
3.1	Реализација обука за 30 МСП-а из Србије							●	●	●				
3.2	Менторинг подршка и израда Бизнис Плана или Стратегија за озелењавање пословања										●	●	●	

	Активност	2024.г.				2025.г.								
		IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
4	Активности дисеминације и видљивости	X	X	X										
4.1	Организација догађаја за ширење резултата пројекта "Озелењавање пословања – Изазови и могућности у Србији и Северној Македонији"		●	●								●	●	●

7. Литература

- 1) Center for Advanced Economic Studies. Overview of the SME sector in 2023 and expectations for 2024 – SME Compass, May 2024.
- 2) Đorić Ž. Zelena ekonomija i održivi razvoj u zemljama Zapadnog Balkana. Ekonomske ideje i praksa. Broj 41, 2021.
- 3) European Commission. 2022. Flash Eurobarometer 498: SMEs, Green Markets and Resource Efficiency.
- 4) International Labour Organization. Green Business Booklet. International Labour Office. Geneva, 2017
- 5) International Labour Organization. Greening Enterprises - Transforming processes and workplaces. ILO, 2022.
- 6) International Training Centre of the International Labour Organization and Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, Green Business Guide. 2022.
- 7) OECD (2022), "Type of support that would help SMEs launch green products or services, 2021", in SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2022: Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe, SME Policy Index, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/8e3686f7-en>.
- 8) Regional Cooperation Council. Action Plan for the Implementation of the Sofia Declaration on the Green Agenda for the Western Balkans 2021-2030. Sarajevo 2021.
- 9) Бурзановић М. Предузећа по величини и предузетници у Републици Србији, 2020-2022. Републички завод за статистику. Београд 2024.
- 10) Влада Републике Србије. Стратегија паметне специјализације у Републици Србији за период од 2020. до 2027. године ("Службени гласник РС", број 21 од 6. марта 2020).
- 11) Закон о регионалном развоју "Службени гласник" РС бр. 51/2009, 30/2010 и 89/2015.
- 12) Кнежевић И., и Јеремић В. Улога акредитованих регионалних развојних агенција (АРПА) у процесу припреме и спровођења кохезионе политике у републици Србији. РАРИС 2018. Пројект: Јачање капацитета институција и организација на локалном нивоу у циљу укључивања у развој и имплементацију Кохезионе политике ЕУ у Републици Србији.
- 13) Колектив аутора. Заједничка компаративна студија запошљивости и прекограничне мобилности у прекограничном подручју Србије и Северне Македоније. Пројекат Шанса за тебе (енг. Opportunity4You). Центар за развој Јабланичког и Пчињског округа Лесковац, 2023.
- 14) Национална академија за јавну управу. Упутство за спровођење фокус групе. Београд 2020. (<https://www.napa.gov.rs>)
- 15) Филиповић М. Извештај о малим и средњим предузећима и предузетништву 2020. Министарство привреде. Београд, 2022.

Интернет извори:

Агенције за привредне регистре Републике Србије – Мере и подстицаји регионалног развоја	https://pretraga2.apr.gov.rs/APRMapePodsticaja/
ЕуроСтат база података	https://ec.europa.eu/eurostat/
Интернет база пословних субјеката PKS Partner	https://app.pkspartner.rs/
Републички завод за статистику Србије	https://data.stat.gov.rs/
OECD database	http://stats.oecd.org/

8. Прилози

Анекс 1 Модели упитника

- Упитник за организације за подршку пословању
- Упитник за микро, мала и средња предузећа, предузетнике и занатске радње из сектора прерађивачке индустрије

Анекс 2 Организације подршке у Србији